

భగవద్గీత - శ్లోకపుష్పం

మొదటి అధ్యాయము

అర్జున విషాద యోగము

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

1. ధర్మక్షేత్రే కురుక్షేత్రే సమవేతా యుయుత్సవః
మామకాః పాండవాశ్చైవ కిమకుర్వత సంజయ ?

సంజయ ఉవాచ

2. దృష్ట్వాతు పాండవానీకం వూఢ్యం దుర్యోధనస్తదా
ఆచార్యం ఉపసంగమ్య రాజా వచనమబ్రవీత్ ||
3. పశ్యేతాం పాండు పుత్రాణామ్ ఆచార్య! మహతీం చమూమ్,
వ్యూఢాం ద్రుపదపుత్రేణ తవ శిష్యేణ ధీమతా ||
4. అత్ర శూరా మహేష్వాసా భీమార్జునసమా యుధి,
యుయుధానో విరాటశ్చ ద్రుపదశ్చ మహారథః,
5. ధృష్టకేతుః చేకితానః కాశి రాజశ్చ వీర్యవాన్,
పురుజిత్ కుంతిభోజశ్చ శైబ్యశ్చ నరపుంగవః,
6. యుధామన్యుశ్చ విక్రాంత ఉత్తమౌజాశ్చ వీర్యవాన్,
సాభద్రో ద్రౌపదేయాశ్చ సర్వ ఏవ మహారథాః ||
7. అస్మాకంతు విశిష్టా యే తాన్నిభోధ ద్విజోత్తమ!
నాయకా మమ సైన్యస్య సంజ్ఞార్థం తాన్ బ్రవీమి తే ||
8. భవాన్, భీష్మశ్చ, కర్ణశ్చ, కృపశ్చ, సమితింజయః
అశ్వత్థామా, వికర్ణశ్చ సౌమదత్తి స్త ధైవ చ ||

9. అన్యే చ బహవః శూరా మదర్థే త్యక్తజీవితాః
నానాశస్త్ర ప్రహరణాః సర్వే యుద్ధ విశారదాః ॥
10. అపర్యాప్తం తదస్మాకం బలం భీష్మాభిరక్షితమ్,
పర్యాప్తం త్విదమేతేషాం బలం భీమాభిరక్షితమ్ ॥
11. అయనేషు చ సర్వేషు యథాభాగమవస్థితాః
భీష్మమేవ అభిరక్షంతు భవంతః సర్వ ఏవ హి ॥
12. తస్య సంజనయన్ హర్షం కురువృద్ధః పితామహః
సింహనాదం వినద్యోచ్చైః శఙ్ఖం దధ్మౌ ప్రతాపవాన్ ॥
13. తతః శఙ్ఖాశ్చ భేర్యశ్చ పణవానక గోముఖాః
సహసైవాభ్య హన్యంత స శబ్దస్తుములోభవత్ ॥
14. తతః శ్వేతైః హయైః యుక్తే మహతి స్యందనే స్థితౌ
మాధవః పాండవశ్చైవ దివ్యౌ శంఖౌ ప్రదధ్మతుః ॥
15. పాంచజన్యం హృషీకేశో దేవదత్తం ధనంజయః,
పౌండ్రం దధ్మౌ మహాశంఖం భీమకర్మా వృకోదరః ॥
16. అనంతవిజయం రాజా కుంతీపుత్రో యుధిష్ఠిరః,
నకులః సహదేవశ్చ సుఘోష మణిపుష్పకౌ,
17. కాశ్యశ్చ పరమేష్వాసః శిఖండీ చ మహారథః,
ధృష్టద్యుమ్నో విరాటశ్చ సాత్యకిశ్చ అపరాజితః,
18. ద్రుపదో ద్రౌపదేయాశ్చ సర్వశః పృథివీపతే,
సౌభద్రశ్చ మహాబాహుః శంఖాన్ దధ్మూః పృథక్ పృథక్ ॥
19. సఘోషో ధార్తరాష్ట్రాణాం హృదయాని వ్యదారయత్
నభశ్చ పృథివీంచైవ తుములో వ్యనునాదయన్ ॥

20. అథ వ్యవస్థితాన్ దృష్త్వా ధార్తరాష్ట్రాన్ కపిధ్వజః
ప్రవృత్తే శస్త్రసంపాతే ధనురుద్యమ్య పాండవః ॥
21. హృషీకేశం తదా వాక్యమ్ ఇదమ్ ఆహదమాహ, మహీపతే!
“సేనయోరుభయోర్మధ్యే రథం స్థాపయ మే అచ్యుత!
22. యావదేతాన్నిరీక్షేహం యోద్ధుకామానవస్థితాన్
కైర్మయా సహ యోధవ్యం అస్మిన్ రణసముద్యమే ॥
23. యోత్యమానాన్ అవేక్షేహం య ఏతే అత్ర సమాగతాః
ధార్త రాష్ట్రస్య దుర్బుధ్ధేః యుధే ప్రియ చిక్రీర్షవః ॥

సంజయ ఉవాచ

24. ఏవముక్తో హృషీకేశో గుడాకేశేన, భారత!
సేనయోరుభయోర్మధ్యే స్థాపయిత్వా రథోత్తమమ్,
25. “భీష్మద్రోణప్రముఖతః సర్వేషాం చ మహీక్షితామ్”,
ఉవాచ, “పార్థ! పశ్యైతాన్ సమవేతాన్ కురూన్!” ఇతి.
26. తత్ర అపశ్యత్ స్థితాన్ పార్థః పితౄనథ పితామహాన్,
ఆచార్యాన్, మాతులాన్, భ్రాత్రూన్, పుత్రాన్, పౌత్రాన్, సఖీం తథా,
శ్వశురాన్సుహృదశ్చైవ సేనయోరుభయోరపి ॥
27. తాన్ సమీక్ష్వ స కౌంతేయః సర్వాన్ బంధూన్ అవస్థితాన్ ।
కృపయా పరయావిష్టో విషీదన్ ఇదమ్ అబ్రవీత్ ॥

అర్జున ఉవాచ

28. దృష్ట్వేమం స్వజనం కృష్ణ ! యుయుత్సుం సముపస్థితమ్ !
29. సీదంతి మమ గా త్రాణి, ముఖంచ పరిశుష్యతి ।
వేపథుశ్చ శరీరే మే రోమహర్షశ్శజాయతే ॥

30. గాండీవం స్రంసతే హస్తాత్, త్వక్చైవ పరిదహ్యతే !
న చ శక్నోమి అవస్థాతుం భ్రమతీవ చ మే మనః ॥
31. నిమిత్తాని చ పశ్యామి విపరీతాని, కేశవ!
న చ శ్రేయో అనుపశ్యామి హత్వా స్వజనమాహవే ॥
32. న కాంక్షే విజయం కృష్ణ! న చ రాజ్యం సుఖానిచ,
కిం నో రాజ్యేన గోవింద! కిం భోగైః జీవితేన వా?
33. యేషామ్ అర్థే కాంక్షితం నో రాజ్యం భోగాః సుఖానిచ
త ఇమే>వస్థితా యుద్ధే ప్రాణాంస్త్వక్వా ధనానిచ ॥
34. అచార్యాః, పితరః, పుత్రాః, తదైవ చ పితామహాః,
మాతులాః, శ్వశురాః, పౌత్రాః, శ్యాలాః, సంబంధినస్తథా ॥
35. ఏతాన్ నహంతుమ్ ఇచ్ఛామి ఘ్నతో>పి మధుసూదన !
అపి త్రైలోక్య రాజ్యస్య, హేతోః కిం ను మహీకృతే?
36. నిహత్య ధార్తరాష్ట్రాన్నః కా ప్రీతిఃస్యాత్, జనార్దన?
పాపమేవ ఆశ్రయేత్ అస్మాన్ హత్వైతాన్ ఆతతాయినః ॥
37. తస్మాత్ న అర్హా వయం హస్తుం ధార్తరాష్ట్రాన్ స్వబాంధవాన్,
స్వజనం హి కథం హత్వా సుఖినః స్యామ, మాధవ?
38. యద్యపి ఏతే న పశ్యంతి లోభోపహతేచేతసః
కులక్షయకృతం దోషం మిత్ర ద్రోహే చ పాతకమ్,
39. కథం న జ్ఞేయమ్ అస్మాభిః పాపాత్ అస్మాన్ నివర్తితుమ్
కులక్షయకృతం దోషం ప్రపశ్యద్భిః జనార్దన?
40. కులక్షయే ప్రణశ్యంతి కులధర్మాః సనాతనాః
ధర్మేనష్టే కులం కృత్నుమ్ అధర్మో అభిభవత్యుత ॥

41. అధర్మా అభిభవాత్, కృష్ణ! ప్రదుష్యంతి కులస్త్రియః,
స్త్రీషు దుష్టాసు, వార్షేయ! జాయతే వర్ణ సంకరః!
42. సంకరో నరకాయైవ కులఘ్నానాం కులస్యచ
పతంతి పితరో హి ఏషాం లుప్తపిండోదకక్రియాః ॥
43. దోషైరేతైః కులఘ్నానాం వర్ణసంకరకారకైః
ఉత్సాద్యంతే జాతిధర్మాః కులధర్మాశ్చ శాశ్వతాః.
44. ఉత్సన్నకులధర్మాణాం మనుష్యాణాం, జనార్దన !
నరకే నియతం వాసో భవతీత్యనుశుశ్రుమ ॥
45. అహో! బత! మహాత్ పాపం కర్తుం వ్యవసితా వయమ్,
యత్ రాజ్యసుఖలోభేన హంతుం స్వజనముద్యతాః ॥
46. యదిమామ్ అప్రతీకారమ్ అశస్త్రం శస్త్ర పాణాయః
ధార్తరాష్ట్రా రణే హన్యు, తన్ మే క్షేమతరం భవేత్ ॥

సంజయ ఉవాచ

47. ఏవముక్త్వ అర్జునః సంఖ్యే రథ ఉపస్థ ఉపావిశత్
విస్మజ్య సశరం చాపం శోక సంవిగ్న మానసః ॥

★★★

రెండవ అధ్యాయము

సౌంఖ్య యోగము

సంజయ ఉవాచ

1. తం తథా కృపయావిష్టమ్ అశ్రుపూర్ణాకులేక్షణమ్
విషీదంతమ్ ఇదం వాక్యమ్ ఉవాచ మధుసూదనః ॥

శ్రీభగవాన్ ఉవాచ

2. కుతస్త్వా కశ్మలమిదం విషమే సముపస్థితమ్
అనార్యజుష్టమ్ అస్వర్ణ్యమ్ అకీర్తికరమ్, అర్జున?
3. కైబ్యం మా స్మ గమః పార్థ ! నైతత్త్వయుప్పపద్యతే
క్షుద్రం హృదయదౌర్బల్యం ! త్వక్ష్వ ఉత్తిష్ఠ ! పరంతప !

అర్జున ఉవాచ

4. కథం భీష్మమహం సంఖ్యే ద్రోణం చ, మధుసూదన!
ఇషుభిః ప్రతి యోత్స్వామి పూజార్హాః, అరిసూదన ?
5. గురూన్ నహత్వా హి మహానుభావాన్
శ్రేయో భోక్తుం బైక్ష్యమపి ఇహలోకే
హత్వా అర్థకామాంస్తు గురూనిహైవ
భుంజ్షీయ భోగాన్ రుధిరప్రదిగ్ధాన్ ॥
6. న చైతద్విద్యుః కతరన్నో గరియో ।
యద్వాజయేమ యది వా నో జయేయుః ।
యానేవ హత్వా న జిజీవిషామః,
తేఅవస్థితాః ప్రముఖే ధార్తరాష్ట్రాః ॥

7. కార్పణ్యదోషోష ఉపహతస్వభావః
 పృచ్ఛామి త్వాం ధర్మసమ్మూఢచేతాః,
 యత్ శ్రేయస్య తాన్ నిశ్చితం బ్రూహి తన్నే
 శిష్యస్య తే అహమ్ ! శాధి మాం త్వాం ప్రపన్నమ్ ॥
8. న హి ప్రపశ్యామి మమాపనుద్యాత్
 యచ్ఛోకమ్ ఉచ్ఛోషణమ్ ఇంద్రియాణామ్,
 అవాప్య భూమౌ అసపత్నమ్ బుద్ధమ్,
 రాజ్యం సురాణామపి చాధిపత్యమ్ ॥

సంజయ ఉవాచ

9. ఏవముక్త్వా హృషీకేశం గుడాకేశః పరంతప
 న యోత్యై ఇతి గోవిందమ్ ఉక్త్వా తూష్టిం బభూవ హ ॥
10. తమువాచ హృషీకేశః ప్రహసన్నివ, భారత!
 సేనయోః ఉభయోః మధ్యే విషీదంతం ఇదం వచః ॥

శ్రీభగవానువాచ

11. అశోచ్యాన్ అన్వశోచః త్వం! ప్రజ్ఞావాదాంశ్చ భాషసే!
 గతాసూన్ అగతాసూంశ్చ న అనుశోచంతి పండితాః ॥
12. నతువేవ అహం జాతునాసం, న త్వం, న ఇమే జనాధిపాః,
 నచ ఇవ, న భవిష్యామ, సర్వే వయం అతః పరమ్ ॥
13. దేహినో అస్మిన్ యథా దేహే కౌమారం యౌవనం జరా
 తథా దేహాంతరప్రాప్తిః! దీరః తత్ర న ముహ్యతి ॥
14. మాత్రాస్పర్శాస్తు కౌంతేయ శీతోష్ణసుఖదుఃఖదాః,
 ఆగమాపాయినో అనిత్యాః తాం తితిక్షస్వ, భారత!

15. యం హి న వ్యభయన్తి యేతే పురుషం, పురుషర్షభ!
సమ-దుఃఖసుఖం, ధీరం, సో-అమృతత్వాయ కల్పతే ॥
16. న అసతో విద్యతే భావో, నా₂భావో విద్యతే సతః ।
ఉభయోరపి దృష్టః అంతః అనయో తత్ప దిర్ఘిభిః ॥
17. అవినాశితు తత్ విద్ధి యేన సర్వమ్ ఇదం తతమ్ ।
వినాశమ్ అవ్యయస్య అస్య న కశ్చిత్ కర్తుమ్ అర్హతి ॥
18. అంతవంత ఇమే దేహో, నిత్యస్య ఉక్తాః శరీరిణః,
అనాశినో అప్రమేయస్య తస్మాత్ యధ్యస్య భారత!
19. య ఏనం వేత్తి హంతారం, యశ్చైనం మన్యతే హతమ్,
ఉభౌ తౌ న విజానీతో । నాయం హంతి న హన్యతే ॥
20. నజాయతే మ్రియతే వా కదాచిత్ -
న అయం భూత్వా, భవితా వా, న భూయః ।
అజో నిత్యః శాశ్వతో'యం పురాణో,
న హన్యతే హన్యమానే శరీరే ॥
21. వేదా అవినాశినం నిత్యం య ఏనమ్ అజమ అవ్యయమ్,
కథం స పురుషః పార్థ కం ఘాతయతి ? హంతికమ్ ?
22. వాసాంసి జీర్ణాని యథా విహాయ నవాని గృహ్ణతి నరో₂పరాణి,
తథా శరీరాని విహాయ జీర్ణాన్, అన్యాని సంయాతి నవాని దేహీ ।
23. నైనం ఛిందంతి శస్త్రాణి, నైనం దహతి పావకః,
న చైనం క్షేదయంతి ఆపో, న శోషయతి మారుతః ॥
24. అచ్ఛేద్యో అయమ్, అదాహ్యో అయమ్, అక్షేద్యో అశోష్య ఏవచ,
నిత్యః! సర్వగతః! స్థాణుః! అచలో'అయం సనాతనః ॥

25. అవ్యక్తోయమ్, అచింత్యోఽయమ్, అవికార్యోయమ్ ఉచ్యతే ।
తస్మాత్, ఏవం విధిత్యైవం, నాను శోచితుమ్ అర్హసి ॥
26. అథచైనం నిత్యజాతం నిత్యం వా మన్యసే మృతమ్,
తథాపి త్వం, మహాబాహో ! నైవం శోచితుమ్ అర్హసి ॥
27. జాతస్య హి ద్రువో మృత్యుః, ధృవం జన్మ మృతస్య చ,
తస్మాత్ అపరిహార్యే అర్థే న త్వం శోచితుమ్ అర్హసి ॥
28. అవ్యక్తాదీని భూతాని వ్యక్తమధ్యాని, భారత !
అవ్యక్త నిధాన్యేవ, తత్ర కా పరిదేవనా?
29. ఆశ్చర్యవత్ పశ్యతి కశ్చిదేనమ్,
ఆశ్చర్యవత్ వదతి తథేవ చ అన్యః,
ఆశ్చర్యవత్ చ ఇవ అన్యః శృణోతి!
శ్రుత్వాపి ఏనం వేద న చైవ కశ్చిత్ ॥
30. దేహీ 'నిత్యమ్-అవధ్యోయం', దేహీ సర్వస్య భారత !
తస్మాత్ సర్వాణి భూతాని నత్వం శోచితు మర్హసి ॥
31. స్వధర్మమపి చ ఆవేక్ష్య న వికమ్పితుమ్ అర్హసి ।
ధర్మాద్ధి యుద్ధాచ్ఛేయో అన్యత్ క్షత్రియస్య న విద్యతే ॥
32. యద్యచ్ఛయా చ ఉపపన్నం, స్వర్గద్వారమ్ ఉపావృతమ్,
సుఖినః క్షత్రియాః, పార్థ! లభంతే యుద్ధమీదృశమ్ ॥
33. అథ చేత్త్వమ్ ఇమం ధర్మం సంగ్రామం న కరిష్యసి,
తతః స్వధర్మం కీర్తిం చ హిత్వా పాపమ్ అవాప్స్యసి ॥
34. అకీర్తించాపి భూతాని కథయిష్యంతి తే అవ్యయామ్ ।
సంభావితస్య చ అకీర్తిః మరణాదతిరచ్యతే ॥

35. భయాత్ రణాత్ ఉపరతం మంస్యన్తే త్వాం మహారథాః,
యేషాం చ త్వం బహుమతో భూత్వాయాస్యసి లాఘవమ్ ॥
36. అవాచ్య వాదాంశ్చ బహూన్ వదిష్యన్తి తవ అహితాః ।
నిందంతః తవ సామర్థ్యం! తతో దుఃఖతరం ను కిమ్?
37. హతోవా? ప్రాప్యసి స్వర్గం! జిత్వా వా? భోక్త్యసే మహీమ్!
తస్మాత్ ఉత్తిష్ఠ, కౌన్తేయ! యుద్ధాయ కృత నిశ్చయః ॥
38. సుఖ-దుఃఖే సమే కృత్వా, లాభా-అలాభౌ జయ-అజయౌ,
తతో యుద్ధాయ యుజ్యస్వ, నైవం పాపమ్ అవాప్యసి ॥
39. ఏషాతే అభిహితా సాంఖ్యే, బుద్ధిః యోగేతిః ఇమాం శృణు !
బుద్ధ్యా యుక్తో యయా, పార్థ ! కర్మబంధం ప్రహాస్యసి ॥
40. న ఇహ అభిక్రమనాశోఽస్తి, ప్రత్యవాయో న విద్యతే ।
స్వల్పమప్యస్య ధర్మస్య త్రాయతే మహతో భయాత్ ॥
41. వ్యవసాయాత్మికా బుద్ధిః ఏకేఽహ, కురునందన !
బహుశాఖా హి అనంతాశ్చ బుద్ధయో అవ్యవసాయినామ్ ॥
42. యామిమాం పుష్పితాం వాచం ప్రవదంతి అవిపశ్చితః ।
వేదవాదరతాః, పార్థ ! “న అన్యత అస్తి” ఇతి వాదినః ॥
43. కామాత్మానః స్వర్గపరా జన్మ కర్మఫలప్రదామ్,
క్రియావిశేష బహులాం భోగైశ్చర్యగతిం ప్రతి ॥
44. భోగైశ్చర్య ప్రసక్తానాం తయా అపహృతచేతసామ్
వ్యవసాయాత్మికా బుద్ధిః సమాధౌ న విధీయతే ॥
45. త్రైగుణ్యవిషయావేదా నిస్తై గుణ్యో భవ, అర్జునా !
నిర్లబ్ధోఽస్తి, నిత్యసత్త్వస్థో, నిర్వోగక్షేమ-ఆత్మవాన్ ॥

46. యావానర్థ ఉదపానే సర్వతః సంఘతోదకే,
తావాన్ సర్వేషు వేదేషు బ్రాహ్మణస్య విజానతః ॥
47. కర్మణ్యేవ అధికారస్తే, మాఫలేషు కదాచన ।
మా కర్మఫలహేతుర్భూః, మా తే సంగో అస్తు స్వకర్మణి ॥
48. యోగస్థః కురు కర్మాణి, “సంగం త్యక్త్వా”! ధనంజయ !
సిద్ధ-అసిద్ధ్యోః సమో భూత్వా సమత్వం “యోగః” ఉచ్యతే !
49. దూరేణ హి అవరం, కర్మ“బుద్ధి యోగాః”, ధనంజయ !
బుద్ధౌ శరణమన్విచ్ఛ, కృపణాః ఫలహేతవః.
50. బుద్ధియుక్తో జహోతీహ ఉభే సుకృత-దుష్కృతే,
తస్మాత్ యోగాయ యుజ్యస్య, “యోగః కర్మసు కౌశలమ్” ॥
51. కర్మజం బుద్ధియుక్తా హి ఫలం త్యక్త్వా మనీషిణః,
జన్మబంధ వినిర్ముక్తాః పదం గచ్ఛన్తి అనామయమ్ ॥
52. యదా తే మోహకలిలం బుద్ధిర్వ్యతి తరిష్యతి,
తదా గంతాసి నిర్వేదం శ్రోతవ్యస్య శ్రుతస్య చ ॥
53. శ్రుతివిప్రతిపన్నా తే యదా స్థాస్యతి నిశ్చలా,
సమాధావచలా బుద్ధిః-తదా యోగమ్ అవాప్స్యసి ॥

అర్జున ఉవాచ

54. స్థిత ప్రజ్ఞస్య కా భాషా ? సమాధిః తస్య, కేశవ ?
స్థితధీః కిం ప్రభాషేత ? కిం ఆసీత ? ప్రజేత కిమ్ ?

శ్రీ భగవానువాచ

55. ప్రజహోతి యదా కామాన్ సర్వాన్,పార్థ ! మనోగతాన్,
ఆత్మన్యేవ ఆత్మనా తుష్టః “స్థితప్రజ్ఞః” తత్ ఉచ్యతే !

56. దుఃఖేషు అనుద్విగ్నమనాః, సుఖేషు విగతస్పృహః,
వీత రాగ-భయ-క్రోధః “స్థితధీర్మునిః” ఉచ్యతే ॥
57. యః సర్వతా న అభిస్నేహః, తత్ తత్ ప్రాప్య శుభాశుభమ్,
న అభినందతి-న ద్వేష్టి, తస్య ప్రజ్ఞా ప్రతిష్ఠితా ॥
58. యదా సంహరతే చ అయం కూర్మో అంగానీవ సర్వశః,
ఇంద్రియాణి ఇంద్రియార్థేభ్యః తస్య ప్రజ్ఞా ప్రతిష్ఠితా ॥
59. విషయా వినివర్తంతే నిరాహారస్య దేహినః,
రసవర్జం, రసోపి అస్య పరం దృష్ట్వా నివర్తతే ॥
60. యతతో హి అపి, కౌంతేయ ! పురుషస్య విపశ్చితః,
ఇంద్రియాణి ప్రమాథీని హరంతి ప్రసభం మనః ॥
61. తాని సర్వాణి సంయమ్య యుక్త ఆసీత మత్పరః
వశే హి యస్య ఇంద్రియాణి తస్య ప్రజ్ఞా ప్రతిష్ఠితా ॥
62. ధ్యాయతో విషయాన్ పుంసః “సంగః” తేషు ఉపజాయతే,
సంగాత్ సంజాయతే కామః, కామాత్ క్రోధో అభిజాయతే ॥
63. క్రోధాత్ భవతి “సమ్మోహః” సమ్మోహాత్ “స్మృతి విభ్రమః”,
స్మృతి భ్రంశాత్ “బుద్ధినాశో”, బుద్ధినాశాత్ “ప్రణశ్యతి” ॥
64. రాగద్వేష వియుక్తైస్తు విషయాన్ న ఇంద్రియైః చరన్,
ఆత్మవశ్యైః విధేయాత్మా, ప్రసాదమ్ అధిగచ్ఛతి ॥
65. ప్రసాదే సర్వదుఃఖానాం హానిరస్య ఉపజాయతే ।
ప్రసన్నచేతసో హి ఆశు బుద్ధిః పర్యవతిష్ఠతే ॥
66. నాస్తి బుద్ధిః అయుక్తస్య, న చ అయుక్తస్య భావనా,
న చ ఆభావయతః శాంతిః, అశాంతస్య కుతః సుఖమ్ ?

67. ఇంద్రియాణాం హి చరతాం యత్ మనో న అనువిధీయతే,
తదస్య హరతి ప్రజ్ఞాం “వాయుః నావమివ అంభసి.”
68. తస్మాత్, యస్య మహాబాహో! నిగృహీతాని సర్వశః,
ఇంద్రియాణి ఇంద్రియార్థేభ్యః తస్య ప్రజ్ఞా ప్రతిష్ఠితా ॥
69. యా “నిశా” సర్వ భూతానాం, తస్యాం “జాగర్తి” సంయమీ ।
యస్యాం “జాగ్రతి” భూతాని, సా “నిశా” పశ్యతో మునేః ॥
70. ఆపూర్యమాణమ్ అచలప్రతిష్ఠం సముద్రమ్ ఆపఃప్రవిశంతి యద్వత్,
తద్వత్ కామాయం ప్రవిశంతి సర్వే
స శాంతిమ్ అప్నోతి “న కామకామీ” ॥
71. విహాయ కామాన్ యః సర్వాన్ పుమాన్ చరతి నిస్పృహః,
నిర్మమో నిరహంకారః, స శాంతిమ్ అధిగచ్ఛతి ॥
72. ఏషా బ్రాహ్మీ స్థితిః, పార్థ ! నైనాం ప్రాప్య విముహ్యతి ।
స్థిత్యాస్యామ్ అంతకాలేఽపి బ్రహ్మనిర్వాణమృచ్ఛతి ॥

★★★

మూడవ అధ్యాయము

కర్మయోగము

అర్జున ఉవాచ

1. జ్యాయసీ చేత్ కర్మణస్తే మతా బుద్ధిః, జనార్దన !
తత్కిం కర్మణి ఘోరే మాం నియోజయసి? కేశవ !
2. వ్యా మిశ్రేణేవ వాక్యేన బుద్ధిం మోహయసీవ మే
తత్ ఏకం వద నిశ్చత్య, యేన శ్రేయో అహమ్ ఆప్నుయామ్.

శ్రీభగవానువాచ

3. లోకే>స్మిన్ ద్వివిధా నిష్ఠా పురా ప్రోక్తా మయా, అనఘా !
జ్ఞానయోగేన సాంఖ్యానాం, కర్మయోగేన యోగినామ్ ॥
4. న కర్మణామ్ అనారంభః నైష్కర్మ్యమ్ పురుషో>శ్చుతే ।
న చ సంస్యసనాత్ ఏవ సిద్ధిం సమధిగచ్ఛతి ॥
5. న హి కశ్చిత్ క్షణమపి జాతు తిష్ఠతి అకర్మకృత్ ।
కార్యతే హి అవశః కర్మ సర్వః ప్రకృతిజైః గుణైః ॥
6. కర్మేంద్రియాణి సంయమ్య య అస్తే మనసా స్మరన్,
ఇంద్రియార్థాన్ విమూఢాత్మా, “మిథ్యాచారః” స ఉచ్యతే ॥
7. యః తు ఇంద్రియాణి మనసా నియమ్య ఆరభతే, అర్జునా !
కర్మేంద్రియైః కర్మయోగమ్ అసక్తః, స విశిష్యతే ॥
8. నియతం కురు కర్మ త్వం! కర్మ జ్యాయో హి అకర్మణః !
శరీరయా త్రా>పిచతే న ప్రసిద్ధ్యేత్ అకర్మణః ॥
9. యజ్ఞాత్ కర్మణో అన్యత్ర లోకో>యం కర్మబంధనః ॥
తదర్థం కర్మ కౌంతేయ! ముక్తసంగః సమాచర ॥

10. సహాయజ్ఞాః ప్రజాఃస్పృష్ట్యా పురోవాచ ప్రజాపతిః,
అనేన ప్రసవిష్యధ్వమ్ విషవో అస్తి ఇష్టకామధుక్ ॥
11. దేవాన్ భావయతానేన, తే దేవా భావయంతు వః,
పరస్పరం భావయంతః శ్రేయః పరమవాప్స్యథ ॥
12. ఇష్టాన్ భోగాన్ హి వో దేవా దాస్యంతే యజ్ఞభావితాః ।
“తైః దత్తా న ప్రదాయైభ్యో యో భుంక్తే స్తేనవివ సః” ॥
13. యజ్ఞశిష్టాశ్చినః సంతో ముచ్యంతే సర్వకిల్బి షైః ।
భుజ్జతే తే తు అఘం పాపా యే పచంత ఆత్మకారణాత్ ॥
14. అన్నాత్ భవంతి భూతాని, పర్జన్యాత్ అన్నసంభవః,
యజ్ఞాత్ భవతి పర్జన్యో, యజ్ఞః కర్మసముద్భవః ॥
15. కర్మ బ్రహ్మ ఉద్భవం విద్ధి ! బ్రహ్మః అక్షరసముద్భవమ్ !
తస్మాత్ సర్వగతమ్ బ్రహ్మాన్ నిత్యం యజ్ఞే ప్రతిష్ఠితమ్ ॥
16. ఏవం ప్రవర్తితం చక్రం న అనువర్తయతీహ యః,
అఘాయుః ఇంద్రియారామో మోఘం పార్థ ! స జీవతి.
17. యస్తు ఆత్మరతిరేవ అస్యాత్, ఆత్మత్పవృత్తృ మానవః,
ఆత్మన్యేవ చ సంతుష్టః తస్య కార్యం న విద్యతే ॥
18. నైవ తస్య కృతేనార్థో, నాకృతేన ఇహ కశ్చన ।
న చ అస్య సర్వభూతేషు కశ్చిత్ అర్థవ్యపి ఆశ్రయః ॥
19. తస్మాత్ అసక్తః సతతం కార్యంకర్మ సమాచర ।
అసక్తో హి ఆచరన్ కర్మ పరమాపోతీ పూరుషః ॥
20. కర్మణైవ హి సంసిద్ధిమ్ ఆస్థితా జనక ఆదయః ।
లోకసంగ్రహమేవాపి సం పస్యన్ కర్తుమ్ అర్హసి ॥
21. యత్ యత్ ఆచరతి శ్రేష్ఠః, తత్ తదేవ ఇతరోజనః,
స యత్ ప్రమాణం కురుతే, లోకస్తి తత్ అనువర్తతే ॥

22. న మే పార్థ ! అస్తి కర్తవ్యం త్రిషు లోకేషు కించన ।
న అనవాప్తవ్యం, ఆప్తవ్యం వర్త ఏవ చ కర్మణి ॥
23. యది హి అహం న వర్తేయం జాతు కర్మణి యత్ ఇంద్రితః,
మమ వర్త్య అనువర్తంతే మనుష్యాః, పార్థ! సర్వశః ॥
24. ఉత్సీదేయుః ఇమే లోకా న కుర్యాం కర్మచేత్, అహమ్ ।
సంకరస్య చ కర్తా స్యామ్ ఉపహన్యామిమాః ప్రజాః ॥
25. సక్తాః కర్మణి అవిద్వాంసో యథా కుర్వంతి, భారత !
కుర్యాత్ విద్వాన్ తథా అసక్తః, చిక్రీర్షుః లోక సంగ్రహమ్ ॥
26. న బుద్ధిభేదం జనయేత్ అజ్ఞానాం కర్మసంగినామ్ ।
జోషయేత్ సర్వకర్మణి విద్వాన్ ఉక్తః సమాచరన్ ॥
27. ప్రకృతేః క్రియమాణాని గుణైః కర్మణి సర్వశః,
అహంకారవిమూఢాత్మా 'కర్తాహమ్' ఇతి మన్యతే ॥
28. తత్త్వవిత్తు మహాబాహో ! గుణకర్మవిభాగయోః,
“గుణా గుణేషు వర్తంత” ఇతి మత్స్యా న సజ్జతే ॥
29. ప్రకృతేః గుణసమ్మూఢాః సజ్జంతే గుణ కర్మసు,
తాన్ అకృత్స్ను విదో మందాన్ కృత్స్ను విత్ న విచాలయేత్ ॥
30. మయి సర్వాణి కర్మాణి సన్యస్య, అధ్యాత్మవేతసా,
“నిరాశీ-నిర్మమో” భూత్వా యుధ్యస్వ ! విగతజ్వరః ॥
31. యే మే మత మిదం నిత్యమ్ అనుతిష్ఠంతి మానవాః,
శ్రద్ధావంతో, అనసూయంతో ముచ్యంతే తేహి కర్మభిః ॥
32. యే తు ఏతత్ అభ్యసూయంతో న అనుతిష్ఠంతి మే మతమ్,
సర్వజ్ఞానవిమూఢాం తాన్ విద్ధి నష్టాన్ అచేతసః ॥
33. సదృశం చేష్టతే స్వస్యాః ప్రకృతేః జ్ఞానవానపి ।
ప్రకృతిం యాంతి భూతాని ! నిగ్రహః కిం కరిష్యతి?

34. ఇంద్రియస్య ఇంద్రియస్య-అర్థే రాగ ద్వేషౌ వ్యవస్థితౌ ।
తయోః న వశమాగచ్ఛేత్, తౌ హి అస్య పరపద్ధినౌ ॥
35. శ్రేయాన్ స్వధర్మో విగుణః, పరధర్మాత్ సు అనుష్ఠితాత్ ।
స్వధర్మే నిధనం శ్రేయః । పరధర్మో భయావహః ॥

అర్జున ఉవాచ

36. అథ కేన ప్రయుక్తో'యం పాపం చరతి పూరుషః,
అనిచ్ఛన్నపి వార్జ్ఞ్యేయ బలాదివ నియోజితః?

శ్రీభగవానువాచ

37. “కామఏష-క్రోధఏష” రజోగుణ సముద్భవః,
మహాశనో! మహాపాప్మా! విధ్యేనమ్ ఇహ “వైరిణమ్” ॥
38. ధూమేనా వ్రియతే వహ్నిః యథా, ఆదర్శో మలేన చ,
యథా ఉల్బేన ఆవృతో గర్భః, తథా తేన ఇదమ్ ఆవృతమ్ !
39. ఆవృతం జ్ఞానమ్ ఏతేన జ్ఞానినో నిత్యవైరిణా ।
కామరూపేణ, కౌంతేయ ! దుష్పూరేణా అనలేన చ ॥
40. ఇంద్రియాణి మనో బుద్ధిః అస్య అధిష్ఠానమ్ ఉచ్యతే ।
ఏతైః విమోహయత్ ఏష జ్ఞానమ్ ఆవృత్య దేహినమ్ ॥
41. తస్మాత్ త్వమ్ ఇంద్రియాణి ఆదౌ నియమ్య, భరతర్షభ !
పాప్మానం ప్రజహి హి ఏనం జ్ఞాన-విజ్ఞాననాశనమ్ ॥
42. ఇంద్రియాణి పరాణ్యాహుః, ఇంద్రియేభ్యః పరం మనః,
మనసస్తు పరా బుద్ధిః యో బుద్ధేః పరతస్తు సః ॥
43. ఏవం బుద్ధేః పరం బుద్ధ్వా సంస్తభ్య ఆత్మానమ్ ఆత్మనా
జహి శత్రుం, మహాబాహో! కామరూపం, దురాసదమ్ ॥

★★★

నాలుగవ అధ్యాయము

జ్ఞాన యోగము

శ్రీభగవాన్ ఉవాచ

1. ఇమం వివస్వతే యోగం ప్రోక్తవాన్ అహమ్ అవ్యయమ్,
వివస్వాన్ మనవే ప్రాహ, మనుః ఇక్ష్వాకవే అబ్రవీత్ ॥
2. ఏవం పరంపరా ప్రాప్తమ్ ఇమం రాజర్షయో విదుః ।
స కాలేన ఇహ మహతా యోగో నష్టః పరంతప ॥
3. స ఏవాయం మయాతే అద్య యోగః ప్రోక్తః పురాతనః,
భక్తో అసి మే సఖాచ ఇతి రహస్యం హి ఏతత్ ఉత్తమమ్ ॥

అర్జున ఉవాచ

4. అపరం భవతో జన్మ! పరం జన్మ వివస్వతః!
కథమేతత్ విజానీయాం త్వమ్ ఆదౌ ప్రోక్తవాన్ ఇతి?

శ్రీభగవానువాచ

5. బహూని మే వ్యతీతాని జన్మాని, తవ చ అర్జున !
తాన్ అహం వేదసర్వాణి, న త్వం వేత్థ పరంతప!
6. అజో అపిసన్, అవ్యయాత్మా, భూతానామ్ ఈశ్వరో అపిసన్,
ప్రకృతిం 'స్వామ్' అధిష్ఠాయ సంభవామి "ఆత్మ మాయయా" ॥
7. యదా యదా హి ధర్మస్య గ్లానిః భవతి, భారత !
అభ్యుత్థానమ్ అధర్మస్య, తత్ ఆత్మానం సృజామ్యహమ్ ॥
8. పరిత్రాణాయ సాధూనాం - వినాశాయ చ దుష్కృతామ్,
ధర్మసంస్థాపనార్థాయ సంభవామి యుగేయుగే ॥
9. జన్మ కర్మ చ మే దివ్యమ్ ఏవం యో వేత్తి తత్త్వతః,
త్యక్త్వా దేహం పునర్జన్మ నైతి, మామేతి సః అర్జున !

10. వీత “రాగ భయ-క్రోధా” మన్మయా మామ్ ఉపాశ్రితాః,
బహవో జ్ఞానతపసా పూతా మద్భావమ్ ఆగతాః ॥
11. యే యథా మాం ప్రపద్యంతే తాం తథైవ భజామ్యహమ్ ।
మమ వర్తా అనువర్తంతే మనుష్యాః, పార్థ ! సర్వశః ॥
12. కాంక్షంతః కర్మణాం సిద్ధిం యజంత ఇహ దేవతాః,
క్షిప్రం హి మానుషే లోకే సిద్ధిః భవతి కర్మజా ॥
13. చాతుర్వర్ణ్యం మయా సృష్టం ‘గుణ-కర్మ’ విభాగశః ।
తస్య కర్తారమపి మాం, విద్ధి “అకర్తారమ్ - అవ్యయమ్” ॥
14. న మాం కర్మాణి లిమ్నున్తి, న మే కర్మఫలే స్పృహా ।
ఇతి మాం యో అభిజానాతి కర్మభిః న స బధ్యతే ॥
15. ఏవం జ్ఞాత్వా కృతం కర్మ పూర్వైరపి ముముక్షుభిః ।
కురు కర్తౌవ తస్మాత్ త్వం, పూర్వైః పూర్వతరం కృతమ్ ॥
16. “కిం కర్మ-కిం అకర్మ”? ఇతి కవయోపి అత్ర మోహితాః ।
తత్ తే కర్మ ప్రవక్ష్యామి యత్ జ్ఞాత్వా ‘మోక్షసే అసుభాత్’ ॥
17. కర్మణో హి అపి బోధవ్యం! బోధవ్యం చ వికర్మణః!
అకర్మణశ్చ బోధవ్యం ! గహనా కర్మణో గతిః!
18. కర్మణి అకర్మ యః పశ్యేత్, అకర్మణి చ కర్మ యః,
స బుద్ధిమాన్ మనుష్యేషు! స యుక్తః కృత్స్న కర్మకృత్ ॥
19. యస్య సర్వే సమారంభాః కామసంకల్పవర్జితాః,
జ్ఞానాగ్నిదగ్ధకర్మాణం తమాహుః “పండితం” బుధాః ॥
20. త్యక్త్వా కర్మఫలాసంగం, నిత్యతృప్తో, నిరాశ్రయః,
కర్మణి అభిప్రవృత్తోఽపి నైవ కించిత్ కరోతి సః ॥

21. నిరాశీః యత చిత్తాత్మా! త్యక్త సర్వపరిగ్రహా!
శారీరం కేవలం కర్మ కుర్వన్ న ఆప్నోతి కిల్బిషమ్ ॥
22. యద్యచ్ఛాలాభ సంతుష్టో, ద్వంద్వాతీతో, విమత్సరః,
సమః సిద్ధో-అసిద్ధో చ కృత్వాపి న నిబధ్యతే ॥
23. గత సంగస్య-ముక్తస్య జ్ఞాన అవస్థితచేతసః,
యజ్ఞాయ ఆచరతః - “కర్మ సమగ్రం - ప్రవిలీయతే” ॥
24. బ్రహ్మోర్పణం, బ్రహ్మహవిః, బ్రహ్మగ్నో బ్రహ్మణః ఆహుతమ్,
బ్రహ్మైవ తేన గస్తవ్యం, బ్రహ్మకర్మసమాధినా ॥
25. దేవమేవ అపరే యజ్ఞం, యోగినః పర్యుపాసతే ।
బ్రహ్మగ్నో అపరే యజ్ఞం యజ్ఞోనైవ ఉపజుహ్వతి ॥
26. శ్రోత్రాదీని ఇంద్రియాణి అన్యే సంయమాగ్నిషు జుహ్వతి ।
శబ్దాదీన్ విషయాన్ అన్యే ఇంద్రియాగ్నిషు జుహ్వతి ॥
27. సర్వాణి ఇంద్రియకర్మాణి ప్రాణకర్మాణి చ అపరే ।
ఆత్మసంయమయోగాగ్నో జుహ్వతి జ్ఞానదీపితే ॥
28. ద్రవ్యయజ్ఞాః, తపోయజ్ఞాః, యోగయజ్ఞాః, తథాపరే ।
స్వాధ్యాయ జ్ఞానయజ్ఞాశ్చ యతయః సంశ్రితవ్రతాః ॥
29. అపానే జుహ్వతి ప్రాణం, ప్రాణే అపానం తథాపరే,
ప్రాణాపానగతీరుద్ధ్వా ప్రాణాయామపరాయణాః ॥
30. అపరే నితాహారాః ప్రాణాన్ ప్రాణేషు జుహ్వతి ।
సర్వే అపి ఏతే యజ్ఞ విదో, ‘యజ్ఞ క్షపిత కల్మషాః’ ॥
31. యజ్ఞశిష్టామృతభుజో యాంతి బ్రహ్మ సనాతనమ్ ।
నాయం లోకోస్తి అయజ్ఞస్య! కుతో అన్యః ? కురుసత్తమ !

32. ఏవం బహువిధా యజ్ఞా వితతా బ్రహ్మణో ముఖే ।
కర్మజ్ఞాన్ విద్ధి తాన్ సర్వాన్, “ఏవం జ్ఞాత్వా విమోక్షసే”!
33. శ్రేయోన్ ద్రవ్యమయాత్ యజ్ఞాత్ “జ్ఞానయజ్ఞః”, పరంతప!
సర్వం కర్మాఖిలం, పార్థ ! జ్ఞానే పరిసమాప్యతే ॥
34. తద్విద్ధి “ప్రణిపాతేన”, “పరిప్రశ్నేన”, “సేవయా”,
ఉపదేక్ష్యంతి తే జ్ఞానం జ్ఞానినః తత్త్వదర్శినః ॥
35. యజ్ఞాత్వా న పునః మోహమ్ ఏవం యాస్మసి పాండవ
యేన భూతాని అశేషేణ ద్రక్ష్యసి “ఆత్మని” అథో “మయి” ॥
36. అపిచేత్ అసి పాపేభ్యః సర్వేభ్యః పాపకృతమః,
సర్వం జ్ఞానప్లవేనైవ వృజినం సంతరిష్యసి ॥
37. యథైధాంసి సమిద్ధో అగ్నిః భస్మసాత్ కురుతే, అర్జున!
“జ్ఞానాగ్నిః సర్వ కర్మాణి భస్మసాత్ కురుతే” తథా ॥
38. న హి జ్ఞానేన సదృశం పవిత్రమ్ ఇహ విద్యతే ।
తత్ స్వయం యోగసంసిద్ధః కాలేన ఆత్మని విందతి ॥
39. శ్రద్ధావాన్ లభతే జ్ఞానం! తత్పరః, సంయతేంద్రియః,
జ్ఞానం లభ్యా పరాం శాంతిమ్ అచిరేణ అధిగచ్ఛతి ॥
40. అజ్ఞాశ్చ - అశ్రద్ధధానశ్చ - సంశయాత్మా వినశ్యతి ।
నాయం లోకోఽస్తి న పరో, “న సుఖం సంశయాత్మనః” ॥
41. “యోగః సంన్యస్త కర్మాణం!” “జ్ఞానః సంఛిన్న సంశయమ్!”
“ఆత్మవంతం” న కర్మాణి నిబద్నంతి ! ధనంజయ !
42. తస్మాత్, “అజ్ఞాన సంభూతం - హృత్ స్థం” జ్ఞాన-అసినాత్మనః
భిత్వైనం సంశయం యోగమ్ ! ఉత్తిష్ఠ ! ఉత్తిష్ఠ, భారత !

★★★

అయిదవ అధ్యాయము

కర్మ సంన్యాస యోగము

అర్జున ఉవాచ

1. 'సంన్యాసం' కర్మణాం కృష్ణ! పునః 'యోగం' చ శంససి ?
యత్ శ్రేయ ఏతయోః, ఏకం తత్ మే బ్రూహి సునిశ్చితమ్ ॥

శ్రీభగవానువాచ

2. సంన్యాసః - కర్మయోగశ్చ నిఃశ్రేయ సకరా ఉభౌ ।
తయోస్తు కర్మసంన్యాసాత్ కర్మయోగో విశిష్యతే ॥
3. జ్ఞేయస్య "నిత్యసంన్యాసీ" యో న ద్వేష్టి న కాంక్షతి ।
నిర్ద్వంద్వో హి మహాబాహో సుఖం బంధాత్ ప్రముచ్యతే ॥
4. "సాంఖ్య-యోగౌ పృథక్" బాలా ప్రవదంతి, న పండితాః ।
ఏకమపి అస్థితః సమ్యక్! ఉభయోర్విందతే ఫలమ్ ॥
5. యత్ సాంఖ్యైః ప్రాప్యతే స్థానం, తత్ యోగైరపి గమ్యతే ।
ఏకం సాంఖ్యం చ యోగం చ యః పశ్యతి - న పశ్యతి ॥
6. సంన్యాసస్తు, మహాబాహో! దుఃఖమాప్తమ్ అయోగతః ।
యోగయుక్తో మునిః బ్రహ్మాన్ అచిరేణ అధిగచ్ఛతి ॥
7. యోగయుక్తో విశుద్ధాత్మా విజితాత్మా జితేంద్రియః,
"సర్వభూత అతృభూతాత్మా" కుర్వన్నపి న లిప్యతే ॥
8. "నైవ కించిత్ కరోమి" ఇతి యుక్తో మన్యేత తత్సవితే -
"పశ్యన్, శృణ్వన్, స్పృశన్, జిఘ్రన్, అశ్నన్, గచ్ఛన్, స్వపన్, శ్వసన్,
9. ప్రలపన్, విస్మజన్, గృహ్లాన్, ఉన్మిషన్, నిమిషన్ అపి -
"ఇంద్రియాణి ఇంద్రియార్థేషు వర్తంత" ఇతి ధారయన్ ॥

10. బ్రహ్మణి ఆధాయ కర్మాణి, సంగం త్వక్వా కరోతి యః
లివ్యతే న స పాపేన, “పద్మపత్రమివ అంభసా” !
11. కాయేన మనసా బుద్ధ్యా కేవలైః ఇంద్రియైరపి,
యోగినః కర్మ కుర్వంతి - సంగం త్వక్వా, “ఆత్మశుద్ధయే”!
12. యుక్తః కర్మఫలం త్వక్వా శాంతిమ్ ఆప్నోతి నైస్థికిమ్ ।
అయుక్తః కామ కారేణ ఫలే సక్తో నిబద్ధతే ॥
13. సర్వ కర్మాణి మనసా సంన్యస్య అస్తే సుఖం వశీ,
నవద్యారే పురే దేహీ, నైవ కుర్వన్! న కారయన్!
14. న కర్తృతం న కర్మాణి లోకస్య సృజతి ప్రభుః ।
న కర్మ ఫల సంయోగం! స్వభావస్తు ప్రవర్తతే ॥
15. నాదత్తే కస్యచిత్ పాపం ! న చైవ సుకృతం విభుః !
అజ్ఞానేన ఆవృతం జ్ఞానం తేన మువ్యాంతి జంతవః ॥
16. జ్ఞానేన తు తత్ అజ్ఞానం యేషాం నాశితమ్, ‘ఆత్మనః’,
తేషామ్ ఆదిత్యవత్ జ్ఞానం ప్రకాశయతి తత్పరమ్ ॥
17. తత్ బుద్ధయః, తత్ ఆత్మానం తత్ నిష్ఠా, తత్ పరాయణాః,
గచ్ఛంతి అపునరావృత్తిం జ్ఞాననిర్ఘాతకల్మాషాః ॥
18. విద్యావినయసంపన్నే బ్రాహ్మణే, గవి, హస్తిని,
శునిచైవ, శ్వపాకే చ “పండితాః” సమదర్శినః ॥
19. ఇహైవ తైః జితః సర్గో యేషాం సామ్యే స్థితం మనః,
నిర్దోషం హి సమం బ్రహ్మాన్ తస్మాద్ బ్రహ్మణి తే స్థితాః ॥
20. న ప్రహృష్యేత్ ప్రియం ప్రాప్య నో ద్విజేత్ ప్రాప్య చ అప్రియమ్,
స్థిరబుద్ధిః అసంమూఢో “బ్రహ్మవిత్ బ్రహ్మణి స్థితః” ॥

21. బాహ్యస్పర్శేషు అసక్తాత్మా, విందతి ఆత్మని యత్ సుఖమ్,
స “బ్రహ్మయోగయుక్తాత్మా” సుఖమక్షయమశ్నుతే ॥
22. యే హి సంస్పర్శజా భోగా దుఃఖయోనయ ఏవతే,
ఆద్యంతవంతః, కౌంతేయ! “న తేషు రమతే బుధః”.
23. శక్నోతి ఇహైవ యః సోఢుం “ప్రాక్ శరీర విమోక్షణాత్”,
కామక్రోధ ఉద్భవం వేగం స యుక్తః! స సుఖీ! నరః ॥
24. యో అంతః సుఖో, అంతరా ఆరామో, తథా అంతఃజ్యోతిరేవ యః
స యోగీ బ్రహ్మనిర్వాణం! బ్రహ్మభూతో అధిగచ్ఛతి ॥
25. లభంతే బ్రహ్మనిర్వాణమ్ ఋషయః క్షీణకల్మషాః,
ఛిన్నద్వైధా యతాత్మానః సర్వ భూతహితే రతాః ॥
26. కామక్రోధ వియుక్తానాం యతీనాం యతచేతసామ్,
అభితో బ్రహ్మనిర్వాణం వర్తతే విదితాత్మనామ్ ॥
27. స్పర్శాన్ కృత్వా బహిః బాహ్యం చక్షుశ్చైవ అంతరే భ్రువోః,
ప్రాణాపానౌ సమౌ కృత్వా నాస-అభ్యంతరచారిణౌ,
28. యత ఇంద్రియ మనో-బుద్ధిః ముని మోక్షపరాయణః,
విగత ఇచ్ఛా భయక్రోధో యః సదా “ముక్త” ఏవ సః ॥
29. భోక్తారం యజ్ఞతపసాం సర్వలోకమహేశ్వరమ్,
సుహృదం సర్వభూతానాం, జ్ఞాత్వా, మాం శాంతిమ్ ఋచ్ఛతి!

★★★

ఆరవ అధ్యాయము

ఆత్మ సంయమ యోగము

శ్రీభగవాన్ ఉవాచ

1. అనాశ్రితః కర్మఫలం కార్యం కర్మ కరోతి యః,
స సన్యాసీ చ యోగీ చ! న నిరగ్నిః, న చ అక్రియః !
2. యం 'సన్యాసమ్' ఇతి ప్రాహుః 'యోగం' తం విద్ధి, పాండవ!
న హి యః సంన్యస్త సంకల్పో 'యోగీ' భవతి కశ్చన ||
3. ఆరుక్షోర్మునేః యోగం 'కర్మకారణమ్' ఉచ్యతే |
యోగారూఢస్య తస్మైవ 'శమః కారణమ్' ఉచ్యతే ||
4. యదా హి న ఇంద్రియార్థేషు న కర్మసు అనుషజ్జతే,
సర్వసంకల్పసన్యాసీ "యోగారూఢః" తత్ ఉచ్యతే ||
5. ఉద్ధరేత్ ఆత్మన్ ఆత్మానం, న ఆత్మానమ్ అవసాదయేత్,
ఆత్మైవ హి ఆత్మనో 'బంధుః' ! ఆత్మైవ 'రిపుః' ఆత్మనః !
6. బంధుః ఆత్మా ఆత్మనః తస్య, యేన ఆత్మైవ ఆత్మనా జితః |
అనాత్మనస్తు శ్రతుత్వే వరేత ఆత్మైవ శత్రువత్ ||
7. జితాత్మనః, ప్రశాంతస్య, పరమాత్మా సమాహితః,
శీతోష్ణసుఖదుఃఖేషు తథా మానావమానయోః,
8. జ్ఞానవిజ్ఞానతృప్తాత్మా కూటస్థో విజితేంద్రియః,
'యుక్త' ఇత్యుచ్యతే యోగీ, "సమలోష్టాశ్మకాంచనః"!
9. సుహృత్-మిత్ర-అరి-ఉదాసీన-మధ్యస్థ-ద్వేష్య-బంధుషు-
సాధుష్యపి చ-పాపేషు "సమబుద్ధిః" విశిష్యతే !

10. యోగీ యజ్ఞీత సతతమ్ ఆత్మానం రహసి స్థితః,
ఏకాకీ, యతచిత్తాత్మా, నిరాశీః, అపరిగ్రహః !
11. శుచౌ దేశే ప్రతిష్ఠాప్య “స్థిరమాసనమ్” ఆత్మనః
న అతి ఉచ్చితం - న అతి నీచం చైలాజిన కుశోత్తరమ్,
12. తత్ర ఏకాగ్రం మనః కృత్వా, యత చిత్తేంద్రియక్రియః,
ఉపవిశ్వాసనే యుంజ్యాత్ “యోగమ్ ఆత్మవిశుద్ధయే”.
13. సమం కాయశిరో గ్రీవం ధారయన్ అచలం స్థిరః,
సంప్రేక్ష్య నాసికాగ్రం స్వం దిశశ్చ అనవలోకయన్,
14. ప్రశాంతాత్మా, విగతభీః, బ్రహ్మచారివ్రతే స్థితః,
మనః సంయమ్య మచ్చిత్తో యుక్త ఆసీత “మత్పరః” ॥
15. యుజ్జన్నేవం సదాత్మానం యోగీ నియతమానసః,
శాంతిం నిర్వాణపరమాం మత్ సంస్థామ్ అధిగచ్ఛతి ॥
16. న అతి అశ్నతస్తు యోగోస్తి, న చ ఏకాంతమ్ అనశ్నతః,
న చ అతిస్వప్నశీలస్య జాగ్రతో నైవ చ, అర్జున!
17. యుక్తాహారవిహారస్య, యుక్తచేష్టస్య కర్మసు,
యుక్త స్వప్నావబోధస్య యోగో భవతి దుఃఖఽహా !
18. యదా వినియతం చిత్తమ్ ఆత్మన్యేవ అవతిష్ఠతే,
నిఃస్పృహః సర్వకామేభ్యో “యుక్త” ఇత్యుచ్యతే తదా॥
19. యథా దీపో ని-వాతస్థో న ఇంగతే స ఉపమా స్మృతా,
యోగినో యతచిత్తస్య యుజ్జాతో యోగమాత్మనః,
20. యత్ర ఉపరమతే చిత్తం నిరుద్ధం యోగసేవయా,
యత్ర చ ఇవ ఆత్మన్ ఆత్మానమ్ పశ్యన్ ఆత్మని తుష్యతి” !

21. సుఖమ్ ఆత్యంతికం యత్ తత్, బుద్ధిగ్రాహ్యమ్, అతీంద్రియమ్,
వేత్తి యత్ర నచ ఏవ అయంస్థితః చలతి తత్త్వతః,
22. యం లబ్ధ్వా చ అపరం లాభం మన్యతే న అధికం తతః,
యస్మిన్ స్థితో న దుఃఖేన గురుణాపి విచాల్యతే,
23. తం విద్యాత్ దుఃఖసంయోగవియోగం 'యోగ' సంజ్ఞితమ్
స నిశ్చయేన యోక్తవ్యో యోగో అనిర్విణ్ణచేతసా ॥
24. సంకల్ప-ప్రభవాన్ కామాం త్యక్త్వా సర్వాన్ అశేషతః,
మనసైవ ఇంద్రియగ్రామం వినియమ్య సమంతతః,
25. శనైః శనైః ఉపరమేత్ బుద్ధ్యా ధృతిగృహీతయా,
ఆత్మసంస్థం మనః కృత్వా న కించిదపి చింతయేత్!
26. యతో యతో నిశ్చరతి మనః చంచలమ్ 'అస్థిరమ్',
తతఃతతో నియమ్య ఏతత్ ఆత్మన్యేవ వశం నయేత్ ॥
27. ప్రశాంతమనసం హి ఏనం యోగినం సుఖముత్తమమ్,
ఉపైతి శాంతరజసం బ్రహ్మ భూతమ్ అకల్మషమ్ ॥
28. యజ్ఞన్నేవం సదా ఆత్మానం యోగీ విగతకల్మషః,
సుఖేన బ్రహ్మ సంస్పర్శమ్ "అత్యంతం సుఖమ్" అశ్నుతే ॥
29. "సర్వభూతస్థమ్ ఆత్మానం! సర్వభూతాని చ ఆత్మని!"
ఈక్షతే యోగయుక్తాత్మా, "సర్వత్ర సమదర్శనః" ॥
30. యో మాం పశ్యతి సర్వత్ర, సర్వం చ మయి పశ్యతి,
తస్య అహం న ప్రణశ్యామి, స చమే న ప్రణశ్యతి ॥
31. సర్వభూతస్థితం యో మాం భజతి ఏకత్వమ్ ఆస్థితః,
సర్వథా వర్తమానోఽపి స యోగీ మయి వర్తతే ॥

32. ఆత్మైవమ్యేన సర్వత్ర సమం పశ్యతి యో, అర్జున !
సుఖం వా, యది వా దుఃఖం, స యోగీ పరమో మతః ॥

అర్జున ఉవాచ

33. యో అయం 'యోగః' త్వయా ప్రోక్తః సామ్యేన, మధుసూదన!
ఏతస్య అహం న పశ్యామి, చంచలత్వాత్ స్థితిం స్థిరామ్ ॥
34. చంచలం హి మనః కృష్ణ! ప్రమాధి బలవద్దుఃఖమ్ ।
తస్య అహం నిగ్రహం మన్యే వాయోరివ సుదుష్కరమ్ ॥

శ్రీ భగవాన్ ఉవాచ

35. అసంశయం మహాబాహో! మనో దుర్నిగ్రహం చలమ్,
అభ్యాసేన, తు, కౌంతేయ! వైరాగ్యేణ చ గృహ్యతే!
36. అసంయతాత్మనా యోగో దుష్ప్రాప ఇతి మే మతిః
వశ్యాత్మనాతు యతతా శక్యః అవాప్తుమ్ ఉపాయతః ॥

అర్జున ఉవాచ

37. అయతిః శ్రద్ధయోపేతో యోగాత్ చలితమానసః
అప్రాప్య యోగసంసిద్ధిం కాం గతిం కృష్ణ! గచ్ఛతి?
38. కచ్చిత్ న ఉభయ విభ్రష్టః చిన్నాభ్రమ్ ఇవ నశ్యతి?
అప్రతిష్ఠో, మహాబాహో! “విమూఢో బ్రహ్మణః పథి?”
39. ఏతత్ మే సంశయం కృష్ణ! ఛేత్తుమ్ అర్హసి అశేషతః ।
త్వత్ అన్యః సంశయస్య అస్య ఛేత్తా న హి ఉపపద్యతే ॥

శ్రీభగవాన్ ఉవాచ

40. పార్థ! నైవ ఇహ న అముత్ర వినాశః తస్య విద్యతే ।
న హి కల్యాణకృత్ కచ్చిత్ దుర్గతిం, తాత! గచ్ఛతి ॥

41. ప్రాప్య పుణ్యకృతాం లోకాన్ ఉపిత్యా శాశ్వతీః సమాః,
శుచీనాం శ్రీమతాం గేహే యోగభ్రష్టో అభిజాయతే ॥
42. అథవా, యోగినామేవ కులే భవతి ధీమతామ్ ।
ఏతద్ధి దుర్లభతరం లోకే జన్మ యదీదృశమ్ ॥
43. తత్ర తం బుద్ధి సంయోగం లభతే పౌర్వదేహికమ్,
యతతే చ తతో భూయః సంసిద్ధౌ, కురునందన !
44. పూర్వ అభ్యాసేన తేన ఏవ హ్రీయతే హి అవశో అపి సః,
జిజ్ఞాసురపి యోగస్య శబ్దబ్రహ్మ అతివర్తతే ॥
45. ప్రయత్నాత్ యతమానస్తు యోగీ సంశుద్ధకిల్బిషః,
అనేకజన్మసంసిద్ధః తతో యాతి పరాం గతిమ్.
46. తపస్విభ్యో అధికో యోగీ ! జ్ఞానిభ్యో అపి మతో అధికః !
కర్మిభ్యశ్చ అధికోయోగీ ! తస్మామ్ 'యోగీ' భవ! అర్జున!
47. యోగినామపి సర్వేషాం, మద్గతేన అంతరాత్మనా
శ్రద్ధావాన్ భజతే యో మాం, సమే యుక్తతమో మతః ॥

★★★

ఏడవ అధ్యాయము

విజ్ఞాన యోగము

శ్రీభగవాన్ ఉవాచ

1. మయి ఆసక్తమనాః, పార్థ! యోగం యుజ్జాత్ మత్ ఆశ్రయః,
“అసంశయం-సమగ్రం” మాం యథా జ్ఞాస్యసి? తత్ శృణు !
2. జ్ఞానం తే అహం సవిజ్ఞానమ్ ఇదం వక్ష్యామి “అశేషతః”,
యత్ జ్ఞాత్వా న ఇహ భూయో అన్యత్ జ్ఞాతవ్యమ్ అవశిష్యతే ॥
3. మనుష్యాణాం సహస్రేషు కశ్చిత్ యతతి సిద్ధయే ।
యతతామ్ అపి సిద్ధానాం కశ్చిత్ మాం వేత్తి తత్త్వతః ॥
4. “భూమిః, ఆపో, అనలో, వాయుః, ఖం, మనో, బుద్ధిరేవ చ,
అహంకార” ఇతీయం మే భిన్నా ప్రకృతిః అష్టధా ॥
5. అపరేయమ్ ఇతి! “అన్యాయం ప్రకృతిం” విద్ధి మే పరామ్ !
జీవభూతాం, మహాబాహో! య యేదం ధార్యతే జగత్ ॥
6. ఏతత్ యోనీని భూతాని సర్వాణి ఇతి ఉపధారయ,
అహం కృత్స్నస్య జగతః ప్రభవః ప్రలయః తథా ॥
7. మత్తః పరతరం న అన్యత్ కించిత్ అస్తి, ధనంజయ !
మయి సర్వమ్ ఇదం ప్రోతం సూత్రే మణిగణా ఇవ ॥
8. రసః అహమ్ అప్పు, కౌంతేయ! ప్రభాస్మి శశిసూర్యయోః,
ప్రణవః సర్వవేదేషు, శబ్దః ఖే పౌరుషం నృషు ॥
9. పుణ్యో గంధః పృథివ్యాం చ, తేజశ్చ అస్మి విభావసౌ,
జీవనం సర్వ భూతేషు, తపశ్చ అస్మి తపస్విషు ॥

10. బీజం మాం సర్వభూతానాం విద్ధి, పార్థ! సనాతనమ్,
బుద్ధిః బుద్ధిమతామ్ అస్మి ! తేజః తేజస్వినామ్ అహమ్ ॥
11. బలం బలవతాం చ అహం “కామ-రాగ వివర్జితమ్”,
ధర్మ అవిరుద్ధో భూతేషు కామోఽస్మి, భరతర్షభ !
12. యే చైవ సాత్త్వికా భావా, రాజసాః తామసాశ్చ యే,
మత్త ఏవేతి తాన్ విద్ధి! న తు అహం తేషు - తే మయి ॥
13. త్రిభిః గుణమయైః భావైః ఏభిః సర్వమిదం జగత్,
మోహితం న అభిజానాతి మామేభ్యః పరమ్-అవ్యయమ్.
14. దైవీ హి ఏషా గుణమయీ, మమ మాయా దురత్యయా,
మామేవ యే ప్రపద్యంతే, మాయామ్ ఏతాం తరంతి తే ॥
15. న మాం దుష్కృతినో మూఢాః ప్రపద్యంతే నరాధమాః,
మాయయా “అపహృత జ్ఞానా”, ఆసురం భావమ్ ఆశ్రితాః ॥
16. చతుర్విధా భజంతే మాం జనాః సుకృతినో, అర్జున !
“ఆర్తో, జిజ్ఞాసుః, అర్థార్థి, జ్ఞానీ” చ, భరతర్షభ!
17. తేషాం జ్ఞానీ “నిత్యయుక్తః ఏకభక్తిః” విశిష్యతే ।
ప్రియో హి జ్ఞానినో అత్యర్థమ్ అహం స చ మమ ప్రియః ॥
18. ఉదారాః సర్వ ఏవైతే, “జ్ఞానీ తు ఆత్మైవ” మే మతమ్ ।
ఆస్థితః స హి యుక్తాత్మా, “మామేవాన్ ఉత్తమాం గతిమ్” ॥
19. బహూనాం జన్మనామ్ అంతే జ్ఞానవాన్ మాం ప్రపద్యతే ।
“వాసుదేవః సర్వమితి”, స మహాత్మా సుదుర్లభః !
20. కామైః తై తై హృతజ్ఞానాః ప్రపద్యంతే అన్యదేవతాః,
తం తం నియమమ్ ఆస్థాయ ప్రకృత్యా నియతాః స్వయా ॥

21. యో యో యాం యాం తనుం భక్తః “శ్రద్ధయ అర్చితుమ్” ఇచ్ఛతి,
తస్య తస్య అచలాం శ్రద్ధాం తామేవ విదధామి అహమ్ ॥
22. స తయా శ్రద్ధయా యుక్తః తస్య ‘ఆరాధనమ్’ ఈహతే,
“లభతే చ తతః కామాన్ మయైవ” విహితాన్ హితాన్ ॥
23. అంతవత్తు ఫలం తేషాం, తత్ భవతి అల్పమేధసామ్ ।
దేవాన్ దేవయజో యాంతి । మద్భక్తా యాంతి ‘మామ్’ అపి ॥
24. అవ్యక్తం వ్యక్తిమ్ ఆపన్నం మన్యంతే మామ్ అబుద్ధయః ।
పరం భావమ్ అజానంతో “మమ అవ్యయమ్ - అనుత్తమమ్”.
25. నా అహం ప్రకాశః సర్వస్య - యోగమయా సమావృతః ।
మూఢో అయం న అభిజానాతి లోకో మామ్ ‘అజమ్-అవ్యయమ్ ॥
26. వేద అహం సమతీతాని, వర్తమానాని చ, అర్జున !
భవిష్యాణి చ భూతాని, మాం తు వేద స కశ్చన ॥
27. ఇచ్ఛా-ద్వేష సముత్థేన ద్వంద్వ-మోహేన, భారత !
సర్వభూతాని సమ్మోహం సగ్గే యాంతి, పరంతప !
28. యేషాం తు అంతగతం పాపం, జనానాం పుణ్యకర్మణామ్,
తే ద్వంద్వమోహ-నిర్ముక్తా భజంతే మాం దృఢవ్రతాః ॥
29. జరా-మరణ-మోక్షాయ మామ్ ఆశ్రిత్య యతంతి యే,
తే బ్రహ్మ తద్విదుః కృత్స్నమ్ “అధ్యాత్మం” కర్మ చ అభిలమ్ ॥
30. స అధిభూత-అధిదైవం మాం, స అధియజ్ఞం చ యే విదుః
ప్రయాణకాలే అపి చ మాం తే విదుః “యుక్తచేతసః” ॥

★★★

ఎనిమిదవ అధ్యాయము

అక్షర పరబ్రహ్మ యోగము

అర్జున ఉవాచ

1. కిం తత్ బ్రహ్మ? కిం అధ్యాత్మమ్? కిం కర్మ? పురుషోత్తమ !
అధిభూతం చ కిం ప్రోక్తమ్? అధిదైవం కిముచ్యతే?
2. అధియజ్ఞః కథం? కో అత్ర దేహే అస్మిన్? మధుసూదన !
ప్రయాణకాలే చ కథం జ్ఞేయో అసి నియతాత్మభిః?

శ్రీభగవాన్ ఉవాచ

3. అక్షరం “బ్రహ్మ” పరమం ! స్వభావో “అధ్యాత్మమ్” ఉచ్యతే!
“భూతభావ ఉద్భవకరో-విసర్గః” కర్మసంజ్ఞితః!
4. “అధిభూతం” క్షరో భావః ! పురుషశ్చ “అధిదైవతమ్” !
అధియజ్ఞో ‘అహమ్’ ఏవ అత్ర దేహే, దేహాభ్యతాం వర !
5. అంతకాలే చ మామ్ ఏవ స్మరన్ ముక్త్యా కలేవరమ్
యః ప్రయాతి స ‘మత్ భావం’ యాతి, నాస్తి అత్ర సంశయః ॥
6. యం యం వాపి స్మరన్ భావం త్యజతి అంతే కలేవరమ్,
తం తమేవ ఏతి, కౌంతేయ సదా తత్ భావ భావితః ॥
7. తస్మాత్ “సర్వేషు కాలేషు” మామ్ అనుస్మర యుధ్య చ,
“మయి అర్పిత మనో బుద్ధిః” మామే వైష్యసి, అసంశయః ॥
8. అభ్యాసయోగయుక్తేన, చేతసా న-అన్యగామినా,
పరమం పురుషం దివ్యం యాతి, పార్థా ! అనుచింతయన్ ॥
9. కవిం, పురాణమ్, అనుశాసితారమ్ అణోరణీయాం సమనుస్మరేద్యః,
సర్వస్య ధాతారమ్, అచింత్యరూపమ్ ఆదిత్యవర్ణం తమసః పరస్మాత్ !

10. ప్రయాణకాలే మనసా అచలేన,
భక్త్యా యుక్తో యోగబలేన చ ఏవ,
భ్రువోః మధ్యే ప్రాణమ్ ఆవేశ్య సమ్యక్,
స తం 'పరం పురుషమ్' ఉపైతి దివ్యమ్ ॥
11. యత్ "అక్షరం" వేదవిదో వదంతి,
విశంతి యత్ యతయో వీతరాగాః,
యత్ ఇచ్ఛంతో బ్రహ్మచర్యం చరంతి,
'తత్' తే పదం సంగ్రహేణ ప్రవక్ష్యే ॥
12. సర్వద్వారాణి సంయమ్య మనో హృది నిరుధ్య చ,
మూర్ఖ్యా ఆధాయ ఆత్మనః ప్రాణమ్ ఆస్థితో యోగధారణామ్,
13. 'ఓం' ఇతి "ఏక-అక్షరం బ్రహ్మ" వ్యాహరన్ మామ్ అనుస్మరన్
యః ప్రయాతి త్యజన్ దేహం, స యాతి పరమాం గతిమ్ ॥
14. అనన్యచేతాః సతతం యో మాం స్మరతి నిత్యశః,
తస్య అహం సులభః, పార్థ ! నిత్యయుక్తస్య యోగినః ॥
15. మామ్ ఉపేత్య పునర్జన్మ దుఃఖాలయమ్-అశాశ్వతమ్,
న ఆప్నువంతి మహాత్మానః, సంసిద్ధిం పరమాం గతాః ॥
16. ఆ బ్రహ్మ-భువనాః లోకాః పునః ఆవర్తినః అర్జున !
'మామ్' ఉపేత్య తు, కౌంతేయ ! పునర్జన్మ న విద్యతే ॥
17. సహస్రయుగపర్యంతమ్ అహః యత్ బ్రహ్మణో విదుః,
రాత్రిం యుగసహస్రాంతాం, అహోరాత్రవిదో జనాః ॥
18. అవ్యక్తాత్ వ్యక్తయః సర్వాః ప్రభవంతి అహరాగమే,
రాత్ర్యాగమే ప్రలీయంతే తత్రైవ 'అవ్యక్త' సంజ్ఞకే !
19. భూతాగ్రమః స ఏవాయం భూత్వా భూత్వా ప్రలీయతే,
రాత్ర్యాగమే అవశః, పార్థ ! ప్రభవతి అహరాగమే !

20. పరః తస్మాత్ తు, భావః అన్యః “అవ్యక్తః”, “అవ్యక్తాత్ సనాతనః”
యః స సర్వేషు భూతేషు నశ్యత్సు న వినశ్యతి ॥
21. “అవ్యక్తో-అక్షర” ఇతి ఉక్తః తమ్ ఆహుః పరమాం గతిమ్,
“యం ప్రాప్య న నివర్తంతే”, తద్ధామ పరమం మమ ॥
22. పురుషః స పరః పార్థ! భక్త్యా లభ్యస్తు అనన్యయా,
యస్య అంతఃస్థాని భూతాని యేన సర్వమ్ ఇదం తతమ్ ॥
23. యత్ర కాలేతు అనావృత్తిం, ఆవృత్తిం చ ఏవ యోగినః,
ప్రయాతా యాంతి తం కాలం వక్ష్యామి, భరతర్షభ !
24. “అగ్నిః, జ్యోతిః, అహః, శుక్లః, షణ్మాసా, ఉత్తరాయణమ్”
తత్ర ప్రయాతా గచ్ఛంతి బ్రహ్మ బ్రహ్మవిదో జనాః ॥
25. “ధూమో, రాత్రిః, తథా, కృష్ణః, షణ్మాసా, దక్షిణాయనమ్”
తత్ర చాంద్రమసం జ్యోతిః యోగీ ప్రాప్య నివర్తతే ॥
26. శుక్ల కృష్ణే గతీ హి ఏతే జగతః శాశ్వతే మతే,
ఏకయా యాతి అనావృత్తిమ్, అన్యయా ఆవర్తతే పునః ॥
27. న ఏతే సృతీ, పార్థ! జానన్ యోగీ ముహ్యతి కశ్చన ।
తస్మాత్ సర్వేషు కాలేషు యోగయుక్తో భవ, అర్జున !
28. వేదేషు యజ్ఞేషు తపఃస్సుచైవ
దానేషు యత్ ‘పుణ్యఫలం’ ప్రదిష్టమ్,
అత్యేతి తత్ సర్వమ్ ఇదం విదిత్వా -
యోగీ “పరం స్థానమ్” ఉపైతి చ “అద్యమ్”॥

★★★

తొమ్మిదవ అధ్యాయము

రాజవిద్యా-రాజగుహ్య యోగము

శ్రీభగవాన్ ఉవాచ

1. ఇదం తు తే గుహ్యతమం ప్రవక్ష్యామి, అనసూయవే !
జ్ఞానం విజ్ఞాన సహితం, యత్ జ్ఞాత్వా మోక్షసే అశుభాత్ ॥
2. “రాజవిద్యా-రాజగుహ్యం” పవిత్రమ్ ఇదమ్ ఉత్తమమ్,
ప్రత్యక్షావగమం ధర్మ్యం సుసుఖం కర్తమ్ అవ్యయమ్ ॥
3. అశ్రద్ధధానాః పురుషా ధర్మస్య అస్య, పరంతప !
అప్రాప్య మాం! నివర్తంతే మృత్యుసంసార వర్త్యుని ॥
4. మయా తతమ్ ఇదం సర్వం జగత్-అవ్యక్తమూర్తినా ।
“మత్ స్థాని” సర్వభూతాని, న చ అహం తేషు అవస్థితః ॥
5. న చ మత్స్థాని భూతాని, పశ్య మే యోగమైశ్వరమ్ !
భూతభృత్ ! న చ భూతస్థో ! మమాత్మా భూతభావనః ॥
6. యథా ఆకాశస్థితో నిత్యం వాయుః సర్వత్రగో మహాన్,
తథా సర్వాణి భూతాని మత్స్థాని ఉపధారయ ॥
7. సర్వభూతాని, కౌంతేయ! ప్రకృతిం యాంతి మామికామ్ ।
కల్పక్షయే పునస్తాని, కల్పాదౌ విసృజామి అహమ్ ॥
8. ప్రకృతిం స్వామ్ అవష్టభ్య విసృజామి పునః పునః ।
భూతగ్రామ్ ఇమం కృత్స్నమ్ అవశం ప్రకృతేః వశాత్ ॥
9. న చ మాం తాని కర్మాణి నిబద్నంతి, ధనంజయ !
ఉదాసీనవత్ ఆసీనమ్ అసక్తం తేషు కర్మసు ॥

10. “మయా అధ్యక్షేణ” ప్రకృతిః సూయతే సచరాచరమ్ ।
హేతునా అనేన, కౌంతేయ! జగత్ విపరివర్తతే ॥
11. అవజానంతి మాం మూఢా, మానుషీం తనుమ్ ఆశ్రితమ్,
పరం భావమ్ అజానంతో, మమ “భూతమహేశ్వరమ్” !
12. మోఘాశా, మోఘకర్మాణో, మోఘజ్ఞానా విచేతసః,
రాక్షసీమ్ ఆసురీం చ ఏవ ప్రకృతిం మోహినీం శ్రితాః ॥
13. మహాత్మానస్తు మాం, పార్థ! దైవీం ప్రకృతిమ్ ఆశ్రితాః ।
భజంతి “అనన్య మనసో” జ్ఞాత్వా “భూతాదిమ్-అవ్యయమ్” ॥
14. సతతం కీర్తయంతో మాం! యతంతశ్చ దృఢవ్రతాః ।
నమస్యంతశ్చ మాం భక్త్యా నిత్యయుక్తా ఉపాసతే ॥
15. జ్ఞాన-యజ్ఞేన చ అపి అన్యే, యజంతో మామ్ ఉపాసతే,
ఏకత్వేన పృథక్త్వేన బహుధా విశ్వతోముఖమ్ ॥
16. అహం క్రతుః! అహం యజ్ఞః!
‘స్వధ’ అహమ్! అహమ్ ఔషధమ్!
మంత్రః అహమ్! అహమేవ ఆజ్యమ్!
అహం అగ్నిః! అహమ్ హుతమ్ ॥
17. పితా అహమ్ అస్య జగతో! మాతా! ధాతా! పితామహాః!
వేద్యం పవిత్రమ్ ‘ఓం’కార ఋక్-సామ-యజురేవ చ ॥
18. గతిః! భర్తా! ప్రభుః! సాక్షీ! నివాసః! శరణం! సుహృత్!
ప్రభవః-ప్రలయః స్థానం! నిధానం! బీజమ్-వ్యయమ్ ॥
19. తపాం హి అహం! అహం వర్షం! నిగృహ్ణామి-విస్తృజామి చ,
అమృతంచైవ మృత్యుశ్చ! సత్-అసత్ చ అహమ్ అర్జున ॥

20. శ్రైవిద్యా మాం సోమపాః పూత పాపాః,
యజ్ఞైఃశిష్టైః స్వర్గతిం ప్రార్థయంతే,
తే పుణ్యమ్ ఆసాద్య సురేంద్రలోకమ్ -
అశ్నంతి దివ్యాన్ దివి దేవ భోగాన్ ॥
21. తే తం భుక్త్వా స్వర్గలోకం విశాలం
క్షీణే పుణ్యే మర్త్యలోకం విశంతి ।
ఏవం త్రయీధర్మమ్ అనుప్రపన్నా
గత-అగతం కామకామాః లభంతే ॥
22. “అనన్యాత్ చింతయంతః” మాం యే జనాః పర్యుపాసతే,
తేషాం నిత్యాభియుక్తానాం యోగక్షేమం వహామి అహమ్ ॥
23. యేపి అన్యదేవతా భక్తా యజంతే శ్రద్ధయాన్వితాః,
తే అపి మామేవ, కౌంతేయ! యజంతి అవిధిపూర్వకమ్ ॥
24. అహం హి సర్వయజ్ఞానాం భోక్తాచ ప్రభురేవ చ ।
న తు మామ్ అభిజానంతి తత్స్వేన అతః చ్యవంతి తే ॥
25. యాంతి దేవవ్రతా దేవాన్, పితౄన్ యాంతి పితృవ్రతాః,
భూతాని యాంతి భూతేజ్ఞా, యాంతి మద్యాజినః అపి మామ్ ॥
26. పత్రం-పుష్పం-ఫలం-తోయం-యో మే భక్త్యా ప్రయచ్ఛతి,
తత్ అహం “భక్తి - ఉపహృతమ్” అశ్నామి ప్రయతాత్మనః ॥
27. యత్కరోషి, యదశ్నాసి, యజ్ఞహోషి, దదాసియత్,
యత్తవన్యసి, కౌంతేయ! తత్కురుష్వ మత్ - అర్పణమ్ ॥
28. శుభ-అశుభఫలైః ఏవం మోక్ష్య సే కర్మబంధనైః,
సంన్యాసయోగయుక్తాత్మా విముక్తో మామ్ ఉపైష్యసి ॥
29. సమో అహం సర్వభూతేషు ! న మే ద్వేష్యః అస్తి ! న ప్రియః !
యే భజంతి తు మాం భక్త్యా మయి తే, తేషు చ అపి అహమ్ ॥

30. అపి చేత్ సుదురాచారో భజతే మామ్ అనన్యభాక్,
సాధురేవ స మంతవ్యః! సమ్యక్ వ్యవసితః హి సః ॥
31. క్షిప్రం భవతి ధర్మాత్మా, శశ్వత్ శాంతిం నిగచ్ఛతి ।
కౌంతేయ! ప్రతి జానీహి! “న మే భక్తః ప్రణశ్యతి”!
32. మాం హి, పార్థ! వ్యపాశ్రిత్య, యో అపి స్యుః పాపయోనయః
స్త్రియో, వైశ్యాః తథా శూద్రాః, తే అపి యాంతి పరాం గతిమ్ ॥
33. కిం పునః బ్రాహ్మణాః పుణ్యా భక్తా రాజర్షయః తథా?
అనిత్యమ్-అసుఖం లోకమ్ ఇమం ప్రాప్య, “భజస్వ మామ్”!
34. మన్ మనా భవ ! మద్భక్తో ! మద్యాజీ మాం నమస్కరు !
మామ్ ఏవ ఏష్యసి యుక్త్వా ఏవమ్ ఆత్మానం “మత్ పరాయణః” ॥

★★★

పదియవ అధ్యాయము

విభూతి యోగము

శ్రీభగవాన్ ఉవాచ

1. భూయ ఏవ, మహాబాహో! శృణు మే పరమం వచః ।
యత్ తే అహం ప్రీయమాణాయ వక్ష్యామి, హితకామ్యయా ॥
2. న మే విదుః సురగణాః ప్రభవం, న మహర్షయః ।
అహమ్ ఆదిః, హి, దేవానాం మహర్షీణాంచ సర్వశః ॥
3. యోమ్ మాం “అజమ్-అనాదిం”చ వేత్తి “లోకమహేశ్వరమ్”,
అసమ్మాధః స మర్త్యేషు సర్వపాపైః ప్రముచ్యతే ॥
4. బుద్ధిః-జ్ఞానం-అసమ్మోహః క్షమా, సత్యం, దమః - శమః,
సుఖం-దుఃఖం భవ-అభావో భయం చ అభయమేవ చ,
5. అహింసా, సమతా, తుష్టిః, తపో-దానం-యశో-అయశః
భవంతి భావా భూతానాం మత్త ఏవ పృథక్ విధాః ॥
6. మహర్షయః సప్త పూర్వే, చత్వారో మనవస్తథా,
మద్భావా మానసా జాతా, యేషాం లోక ఇమాః ప్రజాః ॥
7. ఏతాం విభూతిం యోగం చ మమ యో వేత్తి తత్త్వతః,
సః అవికంపేన యోగేన యుజ్యతే, న అత్ర సంశయః ॥
8. అహం సర్వస్య ప్రభవో! మత్తః సర్వం ప్రవర్తతే!
ఇతి మత్స్వా భజంతే మాం బుధా భావసమన్వితాః,
9. ‘మచ్చిత్తాః - మద్గతప్రాణా’ బోధయంతః పరస్పరమ్ ।
కథయంతః చ మాం నిత్యం, తుప్యంతి చ, రమంతి చ ॥

10. తేషాం సతత యుక్తానాం భజతాం ప్రీతిపూర్వకమ్,
దదామి బుద్ధియోగం, తం యేన మామ్ ఉపయాంతి తే ॥
11. తేషామ్ ఏవ అనుకం పార్థం ! అహం అజ్ఞానజం తమః,
నాశయామి ఆత్మభావస్థో జ్ఞానదీపేన భాస్వతా ॥

అర్జున ఉవాచ

12. పరం బ్రహ్మ ! పరం ధామ! పవిత్రం పరమం భవాన్ !
పురుషం శాశ్వతం దివ్యమ్! ఆదిదేవమ్! అజం! విభుమ్ !
13. ఆహుః త్వామ్ ఋషయః సర్వే, దేవర్షిః నారదః తథా !
అసితో దేవలో వ్యాసః, స్వయం చైవ బ్రవీషి మే ॥
14. సర్వమేతత్ ఋతం మన్యే యన్మాం వదసి, కేశవ !
న హి తే భగవన్ వ్యక్తిం విదుః దేవా, న దానవాః ॥
15. స్వయమేవ ఆత్మన్ ఆత్మానం వేత్థ త్వం, పురుషోత్తమ !
భూతభావన! భూతేశ! దేవ దేవ! జగత్పతే!
16. వక్తుమ్ అర్హసి అశేషేణ దివ్యా హి 'ఆత్మవిభూతయః',
యాభిః విభూతిభిః లోకాం ఇమాం త్వమ్ వ్యాప్య తిష్ఠసి?
17. కథం విద్యామ్ అహం, యోగిన్! త్వాం సదా పరిచింతయన్?
కేషు కేషు చ భావేషు చింత్యో అసి, భగవన్! మయా?
18. విస్తరేణ ఆత్మనో యోగం విభూతిం చ, జనార్దన !
భూయః కథయ త్పప్తిః హి, శృణ్వతో నాస్తి మే అమృతమ్ ।

శ్రీభగవాన్ ఉవాచ

19. హస్త ! తే కథయిష్యామి దివ్యాః హి ఆత్మ విభూతయః
ప్రాధాన్యతః, కురుశ్రేష్ఠ! నాస్తి అంతో విస్తరస్య మే ॥

20. అహమ్ ఆత్మా, గుడాకేశ! సర్వభూత-ఆశయ స్థితః ।
అహం ఆదిశ్చ మధ్యం చ, భూతానామ్ అంతవీచ చ ॥
21. ఆదిత్యానామ్ అహం విష్ణుః! జ్యోతిషాం రవి అంశుమాన్ !
మరీచిః మరుతామ్ అస్మి! నక్షత్రాణామ్ అహం శశీ!
22. వేదానాం సామవేదోఽస్మి! దేవానామ్ అస్మి వాసనః!
ఇంద్రియాణాం మనశ్చాస్మి! భూతానామ్ అస్మి చేతనా ॥
23. రుద్రాణాం శంకరశ్చాస్మి! విత్తేణో యక్షరక్షనామ్ !
వసూనాం పావకశ్చాస్మి! మేరుః శిఖరిణామ్ అహమ్ ॥
24. పురోధంసాంచ ముఖ్యం మాం విద్ధి పార్థ! బృహస్పతిమ్,
సేనానీనామ్ అహం స్మందః! సరసామస్మి సాగరః ॥
25. మహర్షీణాం భృగుః అహం! గిరామ్ ఏకమ్-అక్షరమ్!
యజ్ఞానాం జపయజ్ఞో అస్మి! స్థావరాణాం “హిమాలయః”॥
26. “అశ్వత్థః” సర్వవృక్షాణాం! దేవర్షీణాం చ “నారదః”!
గంధర్వాణాం “చిత్రరథః!” సిద్ధానామ్ కపిలోమునిః!”
27. ఉచ్చైఃశ్రవసమ్ అశ్వానాం విద్ధి మామ్ అమృతోద్భవమ్!
“ఐరావతం” గజేంద్రాణాం! నరాణాంచ నరాధిపమ్ ॥
28. ఆయుధానామ్ అహం వజ్రం! ధేనూనామ్ అస్మి కామధుక్ ।
ప్రజనశ్చాస్మి కందర్పః! సర్పాణామ్ అస్మి వాసుకిః ॥
29. అనంతశ్చ అస్మి నాగానాం! వరుణో యాదసామ్ అహమ్!
పితృణామ్ అర్యమా చ అస్మి! యమః సంయమతామ్ అహమ్ ॥
30. ప్రహ్లాదఃచఅస్మి దైత్యానాం! కాలః కలయతామ్ అహమ్!
మృగాణాం చ మృగేంద్రోఽహం! వైనతేయశ్చ పక్షిణామ్ ॥
31. పవనః పవతామ్ అస్మి! రామః శస్త్రభృతామ్ అహమ్!
ఝషాణాం మకరశ్చ అస్మి! స్రోతసామ్ అస్మి జాహ్నువీ ॥

32. సర్గాణామ్ ఆదిరంతశ్చ మధ్యం చ ఏవ అహమ్, అర్జున !
అధ్యాత్మవిద్యా విద్యానాం! వాదః ప్రవదతామ్ అహమ్ ॥
33. అక్షరాణామ్ అకారో అస్మి! ద్వంద్వః సామాసికస్య చ!
అహమేవ అక్షయః కాలో, ధాతా అహం, విశ్వతోముఖః ॥
34. మృత్యుః సర్వహరశ్చఅహమ్ ఉద్భవశ్చ భవిష్యతామ్,
కీర్తిః శ్రీః! వాక్ష్ నారీణాం! స్మృతిః! మేధా! ధృతిః! క్షమా !
35. బృహత్సామ తథా సామ్నాం! గాయత్రీ ఛందసామ్ అహమ్!
మాసానాం మార్గశీర్షో అహమ్! ఋతూనాం కుసుమాకరః ॥
36. ద్యూతం ఛలయతామస్మి ! తేజః తేజస్వినామహమ్!
జయోఽస్మి ! వ్యవసాయోఽస్మి ! సత్త్వం సత్త్వవతామ్ అహమ్ ॥
37. వృష్టినాం వాసుదేవో అస్మి! పాండవనాం ధనంజయః!
మునీనామపి అహం వ్యాసః, కవీనామ్ ఉశనా కవిః ॥
38. దంషో దమయతామ్అస్మి! నీతిరస్మి జిగీషతామ్ !
మౌనం చైవాస్మి గుహ్యనాం! జ్ఞానం జ్ఞానవతామ్ అహమ్ ॥
39. యచ్ఛాపి సర్వభూతానాం బీజం తత్ అహమ్, అర్జున !
న తత్ అస్తి వినా యత్స్వాత్ మయా భూతం చరాచరమ్ ॥
40. న అంతోస్తి మమ దివ్యానాం విభూతీనాం, పరంతప !
ఏషః ఉద్దేశతః ప్రోక్తో విభూతేః విస్తరోమయా ॥
41. యత్ యత్ విభూతిమత్ సత్త్వమ్ శ్రీమత్ ఊర్జితమేవ వా
తత్ తదేవ అగచ్ఛ త్వం మమ తేజో-అంశసంభవమ్ ॥
42. అథవా బహునైతేన కిం జ్ఞాతేన తవ అర్జున?
విష్టభ్య అహం ఇదం కృత్స్నమ్ “ఏకాంశేన స్థితో జగత్”॥

★★★

పదునొకండవ అధ్యాయము

విశ్వరూప సందర్శన యోగము

అర్జున ఉవాచ

1. మదనుగ్రహోయ “పరమం-గుహ్యమ్-అధ్యాత్మ సంజ్ఞితమ్”,
యత్ త్వయా ఉక్తం వచః తేన - మోహోయం విగతో మమ ॥
2. భవాప్య యౌ హి భూతానాం శ్రుతౌ విస్తరశో మయా
త్వత్తః, కమలపత్రాక్ష ! మాహాత్మ్యమపి చ అవ్యయమ్ ॥
3. ఏవమ్ ఏతత్ యథా - అత్థ త్వమ్ ఆత్మానం పరమేశ్వర !
ద్రష్టుమ్ ఇచ్ఛామ్ తే రూపమ్ ఐశ్వరం, పురుషోత్తమ !
4. మన్యసే యది తత్ శక్యం మయా ద్రష్టుమ్ ఇతి ప్రభో,
యోగేశ్వర ! తతో మే త్వం దర్శయ “ఆత్మానమ్-అవ్యయమ్” ॥

శ్రీభగవాన్ ఉవాచ

5. పశ్యమే, పార్థ! రూపాణి, శతశోధ సహస్రశః,
నానావిధాని దివ్యాని, నానా వర్ణ-ఆకృతీని చ ॥
6. పశ్య ఆదిత్యామ్, వసూన్-రుద్రాన్, అశ్వినౌ మరుతః తథా,
బహూని అదృష్ట పూర్వాణి పశ్య ఆశ్చర్యాణి, భారత !
7. ఇహ ఏకస్థం జగత్ కృత్స్నం, పశ్య ఆద్య, సచరాచరమ్
మమ దేహే, గుడాకేశ! యత్ చ అన్యత్ ద్రష్టుమ్ ఇచ్ఛసి ॥
8. నతు మాం శక్యసే ద్రష్టుమ్ అనేనైవ, స్వచక్షుషా !
దివ్యం దదామి తే చక్షుః, పశ్యమే యోగమైశ్వరమ్ !

సంజయ ఉవాచ

9. ఏవముక్త్యా తతో రాజన్! మహాయోగేశ్వరో హరిః
దర్శయామాస పార్థాయ పరమం రూపమైశ్వరమ్ ॥

10. అనేక వక్త్రనయనమ్! అనేక అద్భుత దర్శనమ్ !
అనేక దివ్య ఆభరణం! దివ్య అనేక ఉద్యత ఆయుధమ్ !
11. దివ్యమాల్యాంబరధరం! దివ్యగంధానులేపనమ్ !
సర్వాశ్చర్యమయం! దేవమ్! అనంతం! విశ్వతో ముఖమ్ !
12. దివి సూర్యసహస్రస్య భవేత్ యుగపదుత్థితా,
యది భాః సదృశీ సా స్యాత్ భాసః తస్య మహాత్మనః ॥
13. తత్ర ఏకస్థం జగత్పృథ్వుం ప్రవిభక్తమ్ అనేకధా ।
అపశ్యత్ దేవదేవస్య శరీరే పాండవః తదా ॥
14. తతః స విస్మయావిచ్ఛో హృష్టరోమా, ధనంజయః!
ప్రణమ్య శిరసా దేవం, కృతాంజలిః అభాషత ॥

అర్జున ఉవాచ

15. పశ్యామి దేవాన్! తవ దేవదేహే సర్వాన్
తథా భూతవిశేషసంఘాన్!
బ్రహ్మాణమ్! ఈశం! కమలాసనస్థమ్!
ఋషీంశ్చ సర్వాన్! ఉరగాంశ్చ దివ్యాన్॥
16. అనేక బాహు-ఉదర-వక్త్ర-నేత్రం,
పశ్యామి త్వాం సర్వతో అనంతరూపమ్,
న అంతం! న మధ్యం! న పునః తవ ఆదిం!
పశ్యామి, విశ్వేశ్వర! విశ్వరూప!
17. కిరీటినం గదినం చక్రిణం చ,
తేజోరాశిం సర్వతో దీప్తిమంతమ్,
పశ్యామి త్వాం దుర్నిరీక్ష్యం సమంతాత్,
దీప్త అనల-అర్క ద్యుతిమ్, అప్రమేయమ్ ॥

18. త్వమ్ అక్షరం! పరమం! వేదితవ్యం!
 త్వమస్య విశ్వస్య పరం నిధానమ్ !
 త్వమవ్యయః శాశ్వతధర్మగోప్తా!
 సనాతనస్త్వం పురుషో, మతో, మే !
19. అనాదిమధ్యాంతమ్! అనంతవీర్యమ్!
 అనంతబాహుం శశిసూర్యనేత్రమ్!
 పశ్యామి త్వాం దీప్తహుతాశక్తం,
 స్వతేజసా విశ్వమిదం తపంతమ్ ॥
20. ద్యావాపృథివ్యోః ఇదమ్ అంతరం హి,
 వ్యాప్తం త్వయా ఏకేన దిశశ్చ సర్వాః,
 దృష్ట్వ “అద్భుతం రూపమ్ ఉగ్రం” తవ ఇదం,
 లోకత్రయం ప్రవృథితం, మహాత్మన్ !
21. అమీ హి త్వాం సురసంఘా విశంతి,
 కేచిత్ భీతాః ప్రాఙ్మలయో గృణంతి !
 ‘స్వస్తి’ ఇతి ఉక్త్వా మహర్షి - సిద్ధ సంఘాః
 స్తువంతి త్వాం స్తుతిభిః పుష్కలాభిః !
22. రుద్ర - ఆదిత్యా వసవో యే చ సాధ్యా,
 విశ్వే-అశ్వినౌ మరుతశ్చ, ఉష్మపాః చ,
 గంధర్వ - యక్ష - అసుర - సిద్ధసంఘాః,
 వీక్షంతే త్వాం విస్మితాః చ ఏవ సర్వే !
23. రూపం మహతే బహువక్తనేత్రం,
 మహాబాహో బహు బాహు-ఊరు-పాదమ్,
 బహు ఉదరం, బహు దంష్ట్రాకరాళం,
 దృష్ట్వాలోకాః ప్రవృథితాః ! తథా అహమ్ !

24. నభఃస్పృశం! దీప్తమ్! అనేకవర్ణం!
 వ్యాతాననం దీప్తవిశాలనేత్రమ్ ।
 దృష్ట్వా హి త్వాం ప్రవృధిత-అంతరాత్మా !
 ధృతిం న విందామి శమం చ విష్ణో ॥
25. దంష్ట్రా కరాలాని చ తే ముఖాని, దృష్ట్వైవ కాల-అనల-సన్నిభాని,
 దిశో న జానే, న లభే చ శర్మ ! ప్రసీద! దేవేశ! జగన్నివాస !
26. అమీ చ త్వాం ధృతరాష్ట్రస్య పుత్రాః,
 సర్వే సహ ఏవ అవనిపాలసంఘైః,
 భీష్మో ద్రోణః సూతపుత్రః తథా అసౌ,
 సహ అస్మదీయైరపి యోధముఖ్యైః,
27. వక్త్రాణి తే త్వరమాణా విశంతి,
 దంష్ట్రాకరాలాని భయానకాని,
 కేచిత్ విలగ్నాః దశనాంతరేషు
 సందృశ్యంతే చూర్ణితైః ఉత్తమాంగైః ॥
28. యథా నదీనాం బహవః అంబువేగాః
 సముద్రమ్ ఏవ అభిముఖా ద్రవంతి,
 తథా తవామీ నరలోకవీరాః విశంతి,
 వక్త్రాణి అభివిజ్వలంతి ॥
29. యథా ప్రదీప్తం జ్వలనం పతంగా, విశంతి నాశాయ సమృద్ధవేగాః,
 తద్దైవ నాశాయ విశంతిలోకాః తవాపి వక్త్రాణి సమృద్ధవేగాః ॥
30. లేలిహ్యసే గ్రసమాసః సమంతాః,
 లోకాన్ సమగ్రాన్ వదనైః జ్వలద్భిః !
 తేజోభిః ఆపూర్వ జగత్ సమగ్రం,
 భాసః తవ ఉగ్రాః ప్రతపంతి, విష్ణో ॥

31. ఆఖ్యాహి మే! కో భవాన్ ఉగ్రరూపో ?
 నమోఽస్తుతే! దేవవర! ప్రసీద!
 విజ్ఞాతుమ్ ఇచ్ఛామి భవ అంతమ్-అద్యమ్ !
 న హి ప్రజానామి తవ ప్రవృత్తిమ్.

శ్రీభగవాన్ ఉవాచ

32. కాలో ఽస్మి లోకక్షయకృత్-ప్రవృద్ధో,
 లోకాన్ సమాహర్తుమ్ ఇహ ప్రవృత్తః !
 ఋతే అపి త్వాం, న భవిష్యంతి సర్వే !
 యే అవస్థితాః ప్రత్యనీకేషు యోధాః ॥

33. తస్మాత్ త్వమ్ ఉత్తిష్ఠ! యశో లభస్వ !
 జిత్వా శత్రూన్, భుంక్ష్య రాజ్యం సమృద్ధమ్!
 మయైవైతే నిహతాః పూర్వమేవ!
 నిమిత్తమాత్రం భవ! సవ్యసాచిన్!

34. ద్రోణం చ భీష్మం చ జయద్రథం చ
 కర్ణం తథా అన్యానపి యోధవీరాన్,
 మయా హతాన్ త్వమ్ జహి మా వ్యథిష్టా!
 యుధ్యస్వ జేతాసి రణే సపత్నాన్ ॥

సంజయ ఉవాచ

35. ఏతత్ శృత్వా వచనం కేశవస్య,
 కృతాంజలిః వేపమానః కిరీటీ,
 నమస్కృత్వా భూయ ఏవాహ కృష్ణం,
 సగద్గదం భీతభీతః ప్రణమ్యు ॥

36. స్థానే, హృషీకేశ! తవ ప్రకీర్త్యా !
 జగత్ ప్రహృష్యతి, అనురజ్యతే చ ।
 రక్షాంసి భీతాని దిశో ద్రవన్తి,
 సర్వే నమస్యన్తి చ సిద్ధసంఘాః ॥
37. కస్మాత్ చ తే న నమేరన్ మహాత్మన్ ?
 గరీయసే బ్రహ్మాణోపి ఆది కర్తే !
 అనంత! దేవేశ! జగన్నివాస!
 త్వమక్షరం, సత్-అసత్ తత్ పరం యత్ !
38. త్వమ్ ఆదిదేవః పురుషః పురాణః,
 త్వమస్య విశ్వస్య పరం నిధామ్!
 వేత్తాసి వేద్యం చ పరం చ ధామ!
 త్వయా తతం విశ్వమ్ అనంతరూప !
39. వాయుః, యమః, అగ్నిః, వరుణః, శశాంకః
 ప్రజాపతిః త్వమ్, ప్రపితామహశ్చ !
 నమో నమస్తే అస్తు సహస్రకృత్యః !
 పునశ్చ భూయోఽపి నమో నమస్తే ॥
40. నమః పురస్తాత్, అభివృష్టతః తే,
 నమోఽస్తు తే సర్వత ఏవ సర్వ !
 అనంతవీర్య అమితవిక్రమః త్వం సర్వం
 సమాప్నోషి తతోఽసి సర్వః ॥
41. సఖ-ఇతి మత్వా ప్రసభం యత్ ఉక్తం,
 “హే కృష్ణ ! హే యాదవ ! హే సఖా” ఇతి,
 అజానతా మహిమానం తవ ఇదమ్,
 మయా ప్రమాదాత్ ప్రణయేనవ అపి ॥

42. యత్ చ అపహాసార్థం అసత్కృతః అసి
 విహార శయ్య-ఆసన భోజనేషు,
 ఏకో అథవాపి అచ్యుత! తత్సమక్షం,
 తత్ క్షామయే త్వామ్ అహమ్, అప్రమేయమ్ ॥
- 43 పితా>సి లోకస్య చరాచరస్య!
 త్వమస్య పూజ్యశ్చ గురుర్గరీయాన్!
 న తత్వత్ సమో అస్తి! అభ్యధికః కుతో అన్యో?
 లోకత్రయే అపి అప్యప్రతిమప్రభావ !
44. తస్మాత్ ప్రణమ్య, ప్రణిధాయ కాయం ।
 ప్రసాదయే త్వామ్ అహం, ఈశమ్ ఈడ్యమ్ !
 పితేవ పుత్రస్య సఖేవ సఖ్యః,
 ప్రియః ప్రియాయా అర్హసి దేవ సోఢుమ్ ॥
45. అదృష్టపూర్వం హృషితో>స్మి దృష్ట్యా
 భయేన చ ప్రవృథితం మనో మే,
 తదేవ మే దర్శయ దేవరూపం
 ప్రసీద దేవేశ! జగన్నివాస !
46. కిరీటినం గదినం చక్రహస్తం, ఇచ్ఛామి త్వాం ద్రష్టుమ్ అహం తథైవ,
 తేనైవ రూపేణ చతుర్భుజేన, సహస్రబాహో! భవ విశ్వమూర్తే!

శ్రీభగవాన్ ఉవాచ

47. మయా ప్రసన్నేన తవ, అర్జున! ఇదం,
 రూపం పరం దర్శితమ్ ఆత్మయోగాత్
 తేజోమయం విశ్వమ్ అనంతమ్ ఆద్యం,
 యత్ మే త్వత్ అన్యేన న దృష్టపూర్వమ్.

48. న వేద యజ్ఞ అధ్యయనై, న దానై,
 న చ క్రియాభిః, న తపోభిః ఉగ్రైః
 ఏవంరూపః శక్య అహం నృలోకే
 ద్రష్టుం త్వత్ అన్యేన! కురుప్రవీర !
49. మా తే వృథా, మా చ విమూఢభావో ,
 దృష్ట్వా రూపం ఘోరమ్ ఈదృక్ మమ ఇదమ్,
 వ్యపేత భీః ప్రీతమనాః పునః త్వమ్,
 తదేవ మే రూపమ్ ఇదం ప్రపశ్య ॥

సంజయ ఉవాచ

50. ఇతి అర్జునం వాసుదేవః తథా ఉక్త్వా,
 స్వకం రూపం దర్శయామాస భూయః
 ఆశ్వాసయామాస చ భీతమేనం
 భూత్వా పునః సౌమ్యవపుః ! మహాత్మా !

అర్జున ఉవాచ

51. దృష్ట్వా ఇదం మానుషం రూపం తవ సౌమ్యం జనార్దన !
 ఇదానీమ్ అస్మి సంవృతః సచేతాః ప్రకృతిం గతః ॥

శ్రీభగవాన్ ఉవాచ

52. సుదుర్దర్శమ్ ఇదం రూపం దృష్టవాన్ అసి యత్ మమ,
 దేవాః అపి అస్య రూపస్య నిత్యం దర్శన - కాంక్షిణః ॥
53. న అహం వేదైః, న తపసా, న దానేన న చ ఇజ్యయా,
 శక్య ఏవంవిధో ద్రష్టుం దృష్టవాన్ అసి మాం యథా ॥
54. భక్త్యా తు అనన్యయా శక్యః అహమ్ ఏవంవిధః, అర్జున !
 జ్ఞాతుం, ద్రష్టుం, చ తత్త్వేన, ప్రవేష్టుం చ, పరంతప !
55. మత్ కర్మకృత్! మత్ పరమో! మత్ భక్తః! సంగవర్జితః !
 నిర్వైరః సర్వభూతేషు, “యః సః మామ్ ఏతి”, పాండవ !

★★★

పండ్రిండవ అధ్యాయము

భాక్తి యోగము

అర్జున ఉవాచ

1. ఏవం సతతయుక్తాః యే భక్తాస్త్యాం పర్యుపాసతే,
యే చ అపి అక్షరమ్-అవ్యక్తమ్ తేషాం కే యోగవిత్తమాః ?

శ్రీభగవాన్ ఉవాచ

2. మయి ఆవేశ్యమనో యే మాం నిత్య యుక్తా ఉపాసతే,
శ్రద్ధయా పరయోపేతాః తే మే యుక్తతమా మతాః ॥
3. యే తు అక్షరమ్-అనిర్దేశ్యమ్-అవ్యక్తం పర్యుపాసతే,
సర్వత్రగమ్ అచింత్యం చ, కూటస్థమ్ అచలం, ధ్రువమ్,
4. సంనియమ ఇంద్రియ గ్రామం, సర్వత్ర సమబుద్ధయః
తే ప్రాప్నువంతి మామేవ సర్వభూతహితే రతాః ॥
5. క్షేణో అధికతరః తేషామ్ అవ్యక్త - ఆసక్త చేతసామ్ ।
అవ్యక్తా హి గతిః దుఃఖమ్ దేహవద్భిః అవాప్యతే ॥
6. యే తు సర్వాణి కర్మాణి మయి సంన్యస్య మత్పరాః,
అనన్యేన ఏవ యోగేన మాం ధ్యాయంత ఉపాసతే,
7. తేషామ్ అహం సముద్ధర్తా “మృత్యుసంసార-సాగరాత్”,
భవామి న చిరాత్ పార్థ! మయి ఆవేశిత చేతసామ్ ॥
8. మయి ఏవ మన ఆధత్స్య, మయి బుద్ధిం నివేశయ,
నివసిష్యసి మయి ఏవ, అత ఊర్ధ్వం న సంశయః ॥
9. అథ చిత్తం సమాధాతుం న శక్నోషి మయి స్థిరమ్,
అభ్యాస యోగేన తతో మామ్ ఇచ్ఛాప్తుం! ధనంజయ!

10. అభ్యాసేపి అసమర్థో >సి 'మత్-కర్మపరమో' భవ,
మత్ అర్థమపి కర్మాణి కుర్వన్ సిద్ధిమ్ అవాప్సుసి ॥
11. అథ ఏతదపి అశక్తోసి కర్తుం 'మత్ యోగమ్' ఆశ్రితః,
సర్వకర్మ ఫలత్యాగం తతః కురు యతాత్మవాన్ ॥
12. శ్రేయో హి 'జ్ఞానమ్' అభ్యాసాత్, జ్ఞానాత్ 'ధ్యానమ్' విశిష్యతే !
ధ్యానాత్ "కర్మఫల త్యాగః", త్యాగాత్ శాంతిః అనంతరమ్,
13. అద్వేష్టా సర్వ భూతానాం, మైత్రః కరుణ ఏవ చ,
నిర్మమో, నిరహంకారః, సమ దుఃఖ-సుఖః క్షమీ,
14. సంతుష్టః సతతం, యోగీ, యతాత్మా, దృఢనిశ్చయః,
మయి అర్పిత 'మనోబుద్ధిః' యో 'మత్భక్తః' స మే ప్రియః ॥
15. యస్మాత్ న ఉద్విజతే లోకో, లోకాన్ న ఉద్విజతే చ యః,
హర్షామర్ష భయ-ఉద్వేగైః ముక్తో యః స చ మే ప్రియః ॥
16. అనపేక్షః శుచిః, దక్షః, ఉదాసీనో గతవృధః,
"సర్వారంభ పరీత్యాగీ" యో మద్భక్తః సః మే ప్రియః ॥
17. యో న హృష్యతి, న ద్వేష్టి, న శోచతి, న కాంక్షతి,
శుభ-అశుభపరిత్యాగీ భక్తిమాన్ యః సః మే ప్రియః.
18. సమః శత్రౌ చ మిత్రే చ, తథా మాన-అవమానయోః,
శీతోష్ణ-సుఖదుఃఖేషు సమః స్సంగవివర్జితః,
19. తుల్య నిందా-స్తుతిః, మానీ, సంతుష్టో, యే న కేనచిత్
అనికేతః స్థిరమతిః భక్తిమాన్ మే ప్రియో నరః ॥
20. యే తు ధర్మామృతమ్ ఇదం యథోక్తం పర్యుపాసతే,
శ్రద్ధధానా మత్పరమా, భక్తాః తే అతీవ మే ప్రియాః ॥

★★★

పదమూడవ అధ్యాయము

క్షేత్ర క్షేత్రజ్ఞ విబాగ యోగము

అర్జున ఉవాచ

ప్రకృతిం - పురుషం చైవ, క్షేత్రం - క్షేత్రజ్ఞమ్ ఏవ చ,
ఏతత్ వేదితుం ఇచ్ఛామి జ్ఞానం-జ్ఞేయం చ, కేశవ!

శ్రీ భగవాన్ ఉవాచ

1. ఇదం శరీరం, కౌంతేయ! 'క్షేత్రమ్' ఇతి అభిధీయతే !
"ఏతత్ యః వేత్తి" తం ప్రాహుః 'క్షేత్రజ్ఞ' ఇతి, తద్విదః ॥
2. క్షేత్రజ్ఞం చ అపి 'మాం' విద్ధి, సర్వ క్షేత్రేషు, భారత !
"క్షేత్రం-క్షేత్రజ్ఞయోః" జ్ఞానం యత్, తత్ జ్ఞానం మతం మమ ॥
3. తత్క్షేత్రం యచ్చ, యాదృక్చ, యద్వికారి, యతశ్చయత్,
స చ యో యత్ ప్రభావశ్చ తత్ సమాసేన మే శృణు.
4. ఋషిభిః బహుధా గీతం! ఛందోభిః వివిధైః పృథక్!
బ్రహ్మసూత్రపదైః చ ఏవ హేతుమద్భిః వినిశ్చితైః ॥
5. "మహాభూతాని", "అహంకారో", "బుద్ధిః", "అవ్యక్తమేవ" చ
"ఇంద్రియాణి దశైకం" చ, "పంచ" చ "ఇంద్రియగోచరాః",
6. "ఇచ్ఛా-ద్వేషః-సుఖం-దుఃఖం-సంఘాతః-చేతనా-ధృతిః"
ఏతత్ క్షేత్రం సమాసేన సవికారమ్ ఉదాహృతమ్ ॥
7. అమానిత్వమ్, అదంభిత్వమ్, అహింసా, క్షాంతిః ఆర్జవమ్,
ఆచార్యోపాసనం, శౌచం, స్థైర్యమ్, ఆత్మవినిగ్రహః,
8. ఇంద్రియార్థేషు వైరాగ్యమ్, అనహంకార ఏవచ,
జన్మ-మృత్యు-జరా-వ్యాధి-దుఃఖదోష అనుదర్శనమ్,

9. అసక్తిః అనభిష్యంగః పుత్ర-దార-గృహ ఆదిషు,
నిత్యం చ సమ చిత్తత్వమ్ ఇష్ట-అనిష్ట ఉపపత్తిషు,
10. మయి చ అసన్యయోగేన భక్తిః-అవ్యభిచారిణీ,
వివిక్త దేశసేవిత్యమ్, అరతిః జనసంసది,
11. అధ్యాత్మజ్ఞాన నిత్యత్వం, తత్త్వజ్ఞానార్థ దర్శనమ్,
ఏతత్ 'జ్ఞానం' ఇతి ప్రోక్తః! అజ్ఞానం యత్ అతః అన్యథా ॥
12. జ్ఞేయం యత్ తత్, ప్రవక్ష్యామి యత్ జ్ఞాత్వా "అమృతమ్" అశ్నుతే ।
అనాదిమత్ పరంబ్రహ్మ, "న సత్ తత్-న అసత్" ఉచ్యతే ॥
13. సర్వతః పాణిపాదం తత్, సర్వతః అక్షి-శిరో-ముఖమ్,
సర్వతః శ్రుతిమత్ లోకే, సర్వమావృత్య తిష్ఠతి ॥
14. సర్వేంద్రియ గుణాభాసం, సర్వేంద్రియ వివర్జితమ్,
అసక్తం సర్వభృత్ చ ఏవ, నిర్గుణం గుణభోక్తృ చ ॥
15. బహిః అంతశ్చ భూతానామ్, అచరం చరమేవ చ ।
సూక్ష్మత్వాత్ తత్ అవిజ్ఞేయం దూరస్థం చ, అంతికే చ తత్ ॥
16. అవిభక్తం చ భూతేషు "విభక్తమ్ ఇవ" చ స్థితమ్,
భూతభర్తృ చ తత్ జ్ఞేయం - గ్రసిష్టు ప్రభవిష్టు చ ॥
17. జ్యోతిషామపి తత్ జ్యోతిః! తమసః పరమ్-ఉచ్యతే !
జ్ఞానం, జ్ఞేయం, జ్ఞానగమ్యం హృది సర్వస్య విస్థితమ్ ॥
18. ఇతి 'క్షేత్రం' తథా 'జ్ఞానం', 'జ్ఞేయం' చ ఉక్తం సమాసతః ।
మద్భక్త ఏతత్ విజ్ఞాయ మద్భావాయ ఉపపద్యతే ॥
19. ప్రకృతిం పురుషం చైవ విద్ధి అనాదీ ఉభావపి ।
వికారాంశ్చ గుణాంచఏవ విద్ధి ప్రకృతి సంభవాన్ ॥

20. కార్య-కారణ-కర్తృత్వే హేతుః 'ప్రకృతిః' ఉచ్యతే ।
 "పురుషః సుఖ-దుఃఖానాం భోక్తృత్వే హేతుః" ఉచ్యతే ॥
21. పురుషః ప్రకృతిస్థః హి భుంక్తే ప్రకృతిజాన్ గుణాన్,
 కారణం గుణసంగః అస్య సత్-అసత్ యోనిజన్మసు ॥
22. 'ఉపద్రష్టా', 'అనుమంతా' చ, 'భర్తా', 'భోక్తా', 'మహేశ్వరః',
 'పరమాత్మ' ఇతి చ అపి ఉక్తో దేహే అస్మిన్ పురుషః పరః ॥
23. య ఏవం వేత్తి పురుషం ప్రకృతిం చ గుణైః సహ,
 సర్వధా వర్తమానో >పి న స భూయో అభిజాయతే ॥
24. ధ్యానేన ఆత్మని పశ్యంతి కేచిత్ ఆత్మానమ్ ఆత్మనా !
 అన్యే సాంఖ్యేన యోగేన కర్మయోగేన చ అపరే ॥
25. అన్యే తు ఏవమ్ అజానంతః శ్రుత్వా, అన్యేభ్య ఉపాసతే,
 తే >పి చ అతితరంతి ఏవ మృత్యుం శ్రుతి-పరాయణాః ॥
26. యావత్ సంజాయతే కించిత్ సత్త్వం స్థావర-జంగమమ్
 "క్షేత్ర-క్షేత్రజ్ఞ సంయోగాత్" తత్ విద్ధి, భరతర్షభ !
27. సమం సర్వేషు భూతేషు తిష్ఠంతం పరమేశ్వరమ్
 వినశ్యత్సు అవినశ్యంతం యః-పశ్యతి..... స పశ్యతి ॥
28. సమం పశ్యన్ హి సర్వత్ర సమ్-అవస్థితమ్ ఈశ్వరమ్
 న హి నస్తి ఆత్మన్ ఆత్మానమ్, "తతో యాతి పరాం గతిమ్"!
29. ప్రకృత్యైవ చ కర్మాణి క్రియమాణాని సర్వశః,
 యః పశ్యతి తథా "ఆత్మానమ్ అకర్తారం", స పశ్యతి ॥
30. యదా భూతపృథక్ భావమ్ ఏకస్థమ్ అనుపశ్యతి,
 తత ఏవ చ విస్తారం బ్రహ్మ సంపద్యతే తదా ॥

31. అనాదిత్వాత్ నిర్గుణత్వాత్ పరమాత్మా అయమ్ అవ్యయః,
‘శరీరస్థ’ అపి కౌంతేయ న క రోతి న లిప్యతే ॥
32. యథా సర్వగతం సౌక్ష్యైత్ ఆకాశం న ఉపలిప్యతే
సర్వతా అవస్థితో దేహే తథా ఆత్మా న ఉపలిప్యతే ॥
33. యథా ప్రకాశయతి ఏకః కృత్స్నం లోకమ్ ఇమం రవిః
క్షేత్రం క్షేత్రీ తథా కృత్స్నం ప్రకాశయతి, భారత !
34. క్షేత్ర-క్షేత్రజ్ఞయోః ఏవమ్ అంతరం జ్ఞానచక్షుషా
భూతప్రకృతిమోక్షం చ యే విదుః, యాంతి తే పరమ్ ॥

★★★

పదునాలుగవ అధ్యాయము

గుణత్రయవి బాగ యోగము

శ్రీభగవాన్ ఉవాచ

1. పరం భూయః ప్రవక్ష్యామి జ్ఞానానాం జ్ఞానముత్తమమ్ !
యత్ జ్ఞాత్వా మునయః సర్వే పరాం సిద్ధిమ్ ఇతో గతాః ॥
2. ఇదం జ్ఞానమ్ ఉపాశ్రిత్య మమ సాధర్మ్యమ్ ఆగతాః,
సర్గే అపి న-ఉపజాయంతే, ప్రలయే న వ్యథంతి చ ॥
3. మమ యోనిః “మహాత్ బ్రహ్మ”, తస్మిన్ గర్భం దధామి అహం
సంభవః సర్వ భూతానాం తతో భవతి, భారత !
4. సర్వయోనిషు, కౌంతేయ! మూర్తయః సంభవంతియాః
తాసాం బ్రహ్మమహాత్ యోనిః, అహం బీజప్రదః పితా ॥
5. “సత్త్వం-రజః-తమ” ఇతి గుణాః ప్రకృతిసంభవాః
నిబద్ధంతి, మహాబాహో ! దేహే దేహినమ్ అవ్యయమ్ ॥
6. తత్ర సత్త్వం నిర్మలత్వాత్ ప్రకాశకమ్, అనామయమ్
సుఖ-సంగేన బద్ధాతి, జ్ఞాన-సంగేన చ । అనఘ !
7. రజో రాగాత్మకం విద్ధి, తృష్ణాసంగ - సముద్భవమ్,
తన్నిబద్ధాతి, కౌంతేయ! కర్మసంగేన దేహినమ్ ॥
8. తమఃతు - అజ్ఞానజం విద్ధి, మోహనం సర్వదేహినామ్,
ప్రమాద-ఆలస్య-నిద్రాభిః తత్-నిబద్ధాతి, భారత !
9. సత్త్వం సుఖే సంజయతి, రజః కర్మణి, భారత !
జ్ఞానమ్-అవృత్యతు తమః, ప్రమాదే సంజయతి ఉత ॥

10. రజః-తమః చ అభిభూయ సత్త్వం భవతి, భారత !
రజఃసత్త్వం తమశ్చైవ, తమః సత్త్వం రజః తథా !
11. సర్వద్వారేషు దేహే అస్మిన్ 'ప్రకాశ' ఉపజాయతే
జ్ఞానం యదా, తదా విద్యాత్ వివృద్ధం 'సత్త్వమ్' ఇత్యుత ॥
12. లోభః, ప్రవృత్తిః ఆరంభః కర్మణామ్ అశమః స్పృహో
రజస్య ఏతాని జాయంతే వివృద్ధే, భరతర్షభ !
13. అప్రకాశో, అప్రవృత్తిశ్చ ప్రమాదో మోహ ఏవచ,
తమస్యేతాని జాయంతే వివృద్ధే, కురునందన !
14. యదా సత్త్వే ప్రవృద్ధేతు ప్రలయం యాతి దేహభృత్,
తదా ఉత్తమవిదాం లోకాన్ అమలాన్ ప్రతిపద్యతే ॥
15. రజసి ప్రలయం గత్వా కర్మసంగిషు జాయతే ।
తథా ప్రలీనః తమసి మూఢయోనిషు జాయతే ॥
16. కర్మణః సుకృతస్య ఆహుః, సాత్త్వికం నిర్మలం ఫలమ్,
రజసస్తు ఫలం దుఃఖమ్, అజ్ఞానం తమసః ఫలమ్ ॥
17. సత్త్వాత్ సంజాయతే జ్ఞానం, రజసో లోభ ఏవ చ,
ప్రమాద-మోహౌ తమసో భవతో అజ్ఞానమేవచ ॥
18. 'ఊర్ధ్వం' గచ్ఛంతి సత్త్వస్థా, 'మధ్యే' తిష్ఠంతి రాజసాః ।
జఘస్య గుణవృత్తిస్థా అధోగచ్ఛంతి 'తామసాః' ॥
19. న అన్యం గుణేభ్యః కర్తారం యదా ద్రష్టా అనుపశ్యతి,
గుణేభ్యశ్చ పరంవేత్తి, మద్భావం సః అధిగచ్ఛతి ॥
20. గుణాన్ ఏతాన్ అతీత్య త్రీన్, దేహీ, దేహసముద్భవాన్,
జన్మమృత్యుజరాదుఃఖైః విముక్తో అమృతమశ్నుతే ॥

అర్జున ఉవాచ

21. కైః లింగైః త్రీన్ గుణాన్ ఏతాన్ అతీతః భవతి ప్రభో?
కిమాచారః కథంచ ఏతాన్ త్రిగుణాన్ అతివర్తతే ?

శ్రీభగవాన్ ఉవాచ

22. “ప్రకాంశంచ - ప్రవృత్తించ - మోహమేవచ”, పాండవ!
న ద్వేష్టి సంప్రవృత్తాని, న నివృత్తాని కాంక్షతి ॥
23. ఉదాసీనవత్ ఆసీనో, గుణైర్యో న విచాల్యతే,
గుణా వర్తంత ఇత్యేవ యో అవతిష్ఠతి న ఇజ్గతే ॥
24. సమ దుఃఖసుఖః-స్వస్థః, సమ లోష్టాశ్శకాంచనః
తుల్య ప్రియ-అప్రియో, ధీరః, తుల్య నిందాతృసంస్తుతిః.
25. మానావమానయోః తుల్య, తుల్య మిత్ర-అరి పక్షయోః,
సర్వారంభపరిత్యాగీ “గుణాతీతః” స ఉచ్యతే.
26. మాంచ యో అవ్యభిచారేణ భక్తియోగేన సేవతే,
స గుణాన్ సమతీత ఏతాన్ బ్రహ్మభూయాయ కల్పతే.
27. బ్రహ్మణో హి ప్రతిష్ఠాహమ్, అమృతస్య-అవ్యయస్యచ,
శాశ్వతస్య చ ధర్మస్య “సుఖస్య ఏకాంతికస్యచ”॥

★★★

పదునైదవ అధ్యాయము

పురుషోత్తమ ప్రాప్తి యోగము

శ్రీభగవాన్ ఉవాచ

1. ఊర్ధ్వమూలమ్, అధః శాఖః అశ్వత్థం ప్రాహుః, అవ్యయమ్,
ఛందాంసి యస్య పర్ణాని యః తమ్ వేద, స వేదవిత్ ॥
2. అధశ్చ-ఊర్ధ్వం ప్రసృతాః తస్య శాఖా,
గుణ ప్రవృద్ధా, విషయ ప్రవాలాః,
అధశ్చ మూలాని అనుసంతతాని
కర్మ-అనుబంధీని మనుష్యలోకే ॥
3. న రూపమ్ అస్య ఇహ తథ ఉపలభ్యతే,
న అంతో-న చ ఆదిః,న చ సంప్రతిష్ఠా,
అశ్వత్థమేనం సువిరూఢమూలమ్
“అసంగ” శస్త్రేణ దృఢేన ఛిత్వా ॥
4. తతః పదం తత్పరిమార్గితవ్యం
యస్మిన్ గతా న నివర్తంతి భూయః,
తమేవ చ “ఆద్యం పురుషం” ప్రపద్యే,
యతః ప్రవృత్తిః ప్రసృతా పురాణీ ॥
5. నిర్మానమోహో, జిత సంగదోషా,
అధ్యాత్మనిత్యా, వినివృత్తకామాః,
ద్వంద్వైః విముక్తాః సుఖ-దుఃఖ-సంజ్ఞైః,
గచ్ఛంతి “అమూఢాః” పదమ్ “అవ్యయం తత్”.
6. న తత్ భాసయతే సూర్యో, న శశాంకో, న పావకః ।
యత్ గత్వా న నివర్తంతే, తత్ ధామ పరమం మమ ॥

7. మమైవ-అంతో జీవలోకే జీవభూతః సనాతనః,
మనః షష్ఠాని ఇంద్రియాణి ప్రకృతిస్థాని కర్షతి ॥
8. శరీరం యత్ అవాప్నోతి యచ్ఛాపి ఉత్క్రామతీశ్వరః,
గృహీత్వైతాని సంయాతి వాయుః గంధా నివాశయాత్ ॥
9. శ్రోత్రం చక్షుః స్పర్శనం చ రసనం ప్రూణమేవచ,
అధిష్ఠాయ మనశ్చ అయం విషయాన్ ఉపసేవతే ॥
10. ఉత్క్రామంతం, స్థితంవాపి, భుజ్జానంవా గుణాన్వితమ్
విమూఢాః న అనుపశ్యన్తి, పశ్యన్తి జ్ఞానచక్షుషః ॥
11. యతంతో యోగినశ్చ ఏనం పశ్యంతి ఆత్మని అవస్థితమ్
యతంతో>పి అకృతాత్మానో నైనం పశ్యంతి అచేతనః ॥
12. యత్ ఆదిత్యగతం తేజో జగత్ భాసయతే అఖిలమ్,
యత్ చంద్రమసి, యత్ చ అగ్నౌ తత్ తేజో విద్ధి మామకమ్ ॥
13. గామ్ ఆవిశ్య చ భూతాని, ధారయామి అహం ఓజసా,
పుష్టామి చ ఓషధీః సర్వాః, సోమో భూత్వా రసాత్మకః ॥
14. అహం వైశ్వానరో భూత్వా, ప్రాణినాం దేహమ్ ఆశ్రితః,
ప్రాణ-అపానసమాయుక్తః పచామి అన్నం చతుర్విధమ్ ॥
15. సర్వస్య చ అహం హృది సన్నివిష్టో,
మత్తః, స్మృతిః, జ్ఞానమ్, అపోహనంచ
వేదైశ్చ సర్వైః అహమేవ వేద్యో,
వేదాస్తకృత్ వేదవిదేవ చ అహమ్ ॥
16. ద్వావిమా పురుషౌ లోకే క్షరశ్చ-అక్షర ఏవ చ ।
క్షరః సర్వాణి భూతాని కూటస్థో 'అక్షర' ఉచ్యతే ॥
17. ఉత్తమః పురుషస్తు అన్యః “పరమాత్మే”ఇతి ఉదాహృతః
యో లోకత్రయమ్ ఆవిశ్య బిభర్తి అవ్యయ ఈశ్వరః.

18. యస్మాత్ క్షరమ్ అతీతో అహం, అక్షరాదపి చ ఉత్తమః,
అతోఽస్మిలోకే వేదే చ ప్రథితః పురుషోత్తమః ॥
19. యోమామ్ ఏవమ్ అసమ్మాఢో జానాతి పురుషోత్తమమ్,
స సర్వవిత్ భజతి మాం, సర్వభావేన, భారత ॥
20. ఇతి గుహ్యతమం శాస్త్రమ్, ఇదమ్ ముక్తమ్ మయా, అనఘ !
ఏత్ బుద్ధ్యా బుద్ధిమాన్స్యాత్ కృతకృత్యశ్చ భారత ॥

పదునారవ అధ్యాయము

దైవాసుర సంపత్ విబూగ యోగము

శ్రీభగవాన్ ఉవాచ

1. అభయం, సత్త్వసంశుద్ధిః, జ్ఞానయోగ వ్యవస్థితిః,
దానం, దమశ్చ, యజ్ఞశ్చ, స్వాధ్యాయ, తపః, ఆర్జవమ్,
2. అహింసా, సత్యమ్, అక్రోధః, త్యాగః శాంతిః, అపైశునమ్,
దయా భూతేషు, అలోలుప్త్వం, మార్దవం, ప్రీతిః, అచాపలమ్,
3. తేజః, క్షమా, ధృతిః, శౌచమ్, అద్రోహో, న అతిమానితా,
భవంతి సంపదం దైవీమభిజాతస్య! భారత!
4. దంభో-దర్పో, అభిమానశ్చ, క్రోధః, పారుష్యమేవ చ,
అజ్ఞానం చ అభిజాతస్య, పార్థ! సంపదమ్ ఆసురీమ్ ||
5. “దైవీ సంపత్ విమోక్షాయ”, “నిబంధాయ ఆసురీ” మతా !
మా శుచః! సంపదం దైవీమ్ అభిజాతోసి, పాండవ !
6. ద్వౌ భూతసర్గా లోకే అస్మిన్ “దైవ-ఆసుర” ఏవ చ,
దైవో విస్తరశః ప్రోక్త! ఆసురం, పార్థ! మే, శృణు ||
7. ప్రవృత్తిం చ నివృత్తిం చ జనా న విదుః ఆసురాః ।
న శౌచం న అపి చ ఆచారో, న సత్యం తేషు విద్యతే ||
8. అసత్యమ్ అప్రతిష్ఠం తే జగదాహుః అనీశ్వరమ్,
అపరస్పరసంభూతం కిమన్యత్ కామహైతుకమ్ ||
9. ఏతాం దృష్టిమ్ అవష్టభ్య నష్టాత్మానో అల్పబుద్ధయః,
ప్రభవంతి ఉగ్రకర్మాణః క్షయాయ జగతో అహితాః ||

10. కామమ్ ఆశ్రిత్య దుష్పూరం దంభమానమదాన్వితాః,
మోహాత్ గృహీత్వా అసత్ గ్రాహాత్ ప్రవర్తంతే అశుచివ్రతాః ॥
11. చింతామ్ అపరిమేయాంచ ప్రలయాంతామ్ ఉపాశ్రితాః,
కామ ఉపభోగపరమా ఏతావత్ ఇతి నిశ్చితాః ॥
12. ఆశాపాశశతైః బద్ధాః కామ క్రోధపరాయణాః,
ఈహన్తే కామభోగార్థమ్ అన్యాయేన అర్థసంచయాన్ ॥
13. “ఇదమద్య మయా లభ్యమ్, ఇమం ప్రాప్యే మనోరథమ్!
ఇదమస్తి! ఇదమపిమే భవిష్యతి పునర్థనమ్ ॥
14. అసౌ మయా! హతః శత్రుః! హనిష్యే చ అపరానపి!
ఈశ్వరోహమ్! అహం భోగీ! సిద్ధోహం! బలవాన్! సుఖీ!
15. ఆఢ్యో-అభిజనవానస్మి, కో-అన్యోస్తి సదృశో మయా ?
యక్ష్యే దాస్యామి మోదిష్య” ఇతి అజ్ఞాన విమోహితాః ॥
16. అనేక చిత్తవిభ్రాంతా, మోహజాల సమావృతాః,
ప్రసక్తాః కామభోగేషు, పతంతి నరకే అశుచౌ ॥
17. ఆత్మసంభావితాః, స్తబ్ధా, ధనమానమదాన్వితాః,
యజన్తే నామయజ్జైతే దంభేన అవిధి పూర్వకమ్ ॥
18. అహంకారం బలం దర్పం కామం క్రోధం చ సంశ్రితాః,
మామాత్మ పరదేహేషు ప్రద్విషన్తో అభ్యసూయకాః ॥
19. తాన్ అహం ద్విషతః క్రూరాన్ సంసారేషు నరాధమాన్,
క్షిపామి అజస్రమ్ అశుభాన్ ఆసురీషు ఏవ యోనిషు ॥
20. ఆసురీం యోనిమ్ ఆపన్నా మూఢా జన్మని జన్మని,
మామ్ అప్రాప్యైవ, కౌంతేయ! తతో యాంతి అధమాం గతిమ్ ॥

21. త్రివిధం నరకస్య ఇదం ద్వారం నాశనమాత్మనః,
 “కామః - క్రోధః - తథా లోభః”, తస్మాత్ ఏత త్రయం త్యజేత్ ॥
22. ఏతైః విముక్తః, కౌంతేయ! తమోద్వారైః త్రిభిః నరః,
 ఆచరతి ఆత్మనః శ్రేయః! తతో యాతి పరాం గతిమ్ ॥
23. యః శాస్త్రవిధిమ్ ఉత్పజ్య వర్తతే కామకారతః
 న స సిద్ధిమ్ అవాప్నోతి ! న సుఖం, న పరాం గతిమ్ !
24. తస్మాత్ శాస్త్రం ప్రమాణం తే కార్యకార్య వ్యవస్థితౌ,
 జ్ఞాత్వా శాస్త్రవిధానోక్తం కర్మ కర్తుమ్ ఇహ అర్హసి ॥

★★★

పదునేడవ అధ్యాయము

శ్రద్ధాత్రయ విభాగ యోగము

అర్జున ఉవాచ

1. యే శాస్త్రవిధిమ్ ఉత్సృజ్య యజంతే శ్రద్ధయాన్వితాః
తేషాం నిష్ఠాతు కా, కృష్ణ! సత్త్వమ్ ఆహో రజస్తమః?

శ్రీభగవాన్ ఉవాచ

2. త్రివిధా భవతి శ్రద్ధా దేహినాం సా స్వభావజా,
“సాత్త్వికీ రాజసీ చైవ తామసీ” చ ఇతి తాం శృణు ॥
3. సత్త్వానురూపా సర్వస్య శ్రద్ధా భవతి, భారత!
శ్రద్ధామయో అయం పురుషో యో “యత్ శ్రద్ధః” స ఏవ సః.
4. యజంతే సాత్త్వికా దేవాన్, యక్ష-రక్షాంసి రాజసాః !
ప్రేతాన్ భూతగణాంశ్చ అన్యే యజన్తే తామసా జనాః ॥
5. అశాస్త్రవిహితం ఘోరం తప్యన్తే యే తపో జనాః,
దంభ అహంకారసంయుక్తాః కామ-రాగబలాన్వితాః,
6. కర్మయన్తః శరీరస్థం భూతగ్రామమ్ అచేతసః,
మాంచైవ అంతఃశరీరస్థం తాన్ విద్ధి ఆసురనిశ్చయాన్ ॥
7. ఆహారస్తప్తి సర్వస్య త్రివిధో భవతి ప్రియః
యజ్ఞః తపః తథా దానం తేషాం భేదమ్ ఇమం శృణు ॥
8. ఆయుః సత్త్వ బలారోగ్య సుఖ, ప్రీతివివర్ధనాః
రస్యాయః స్నిగ్ధాః స్థిరా హృద్యా ఆహారాః సాత్త్విక ప్రియాః ॥
9. కట్వ-అమ్ల-లవణ-ఉత్పృష్ఠ-తీక్ష్ణ రూక్షవిదాహినః
ఆహారా రాజస్య ఇష్టా దుఃఖ-శోకామయ ప్రదాః ॥

10. యాతయామం గతరసం, పూతి పర్యుషితం చ యత్,
ఉచ్చిష్టమపి చ అమేధ్యం భోజనం తామసప్రియమ్ ॥
11. అఫలాకాంక్షిభిః యజ్ఞో విధిదృష్టో య ఇజ్యతే
యష్టవ్యమేవ ఇతి మనః సమాధాయ స సాత్త్వికః ॥
12. అభిసంధాయ తు ఫలం, దంభార్థమపి చ ఏవ యత్
ఇజ్యతే, భరతశ్రేష్ఠ! తం యజ్ఞం విధి రాజసమ్ ॥
13. విధిహీనమ్, అస్పృష్టాన్నం, మంత్రహీనమ్, అదక్షిణమ్,
శ్రద్ధావిరహితం యజ్ఞం తామసం పరిచక్షతే ॥
14. దేవ-ద్విజ-గురు-ప్రాజ్ఞ పూజనం, శౌచమ్, ఆర్జవమ్,
బ్రహ్మచర్యమ్, అహింసాచ శారీరం తప ఉచ్యతే ॥
15. అనుద్వేగకరం వాక్యం, సత్యం, ప్రియహితం చ యత్,
స్వాధ్యాయ అభ్యసనం చ ఏవ వాఙ్మయం తప ఉచ్యతే ॥
16. మనఃప్రసాదః సౌమ్యత్వం మౌనమ్ ఆత్మవినిగ్రహః
భావసంశుద్ధిః ఏతత్ “తపో మానసమ్” ఉచ్యతే ॥
17. శ్రద్ధయా పరయా తప్తం తపసః త్రివిధం నరైః
అఫలాకాంక్షిభిః యుక్తైః సాత్త్వికం పరిచక్షతే ॥
18. సత్కారమాన పూజార్థం, తపో-దంభేన చ ఏవ యత్,
క్రియతే తత్ ఇహ ప్రోక్తం రాజసం చలమ్ అద్్రువమ్ ॥
19. మూఢగ్రాహేణ ఆత్మనో యత్యీదయా క్రియతే తపః,
పరస్య ఉత్సాదనార్థం వా తత్ తామసమ్ ఉదాహృతమ్ ॥
20. “దాతవ్యమ్!” ఇతి యత్ దానం, దీయతే అనుపకారిణే,
దేశే కాలే చ పాత్రే చ తత్ దానం సాత్త్వికం స్మృతమ్ ॥

21. యత్తు ప్రత్యుపకారార్థం ఫలమ్ ఉద్దిశ్య వా పునః
దీయతే చ పరిక్షిప్తం తద్దానం రాజసం స్మృతమ్ ॥
22. అదేశకాలే యద్దానమ్ అపాత్రేభ్యశ్చ దీయతే
అసత్కృతమ్ అవజ్ఞాతం తత్ 'తామసమ్' ఉదాహృతమ్ ॥
23. 'ఓం', 'తత్', 'సత్' ఇతి నిర్దేశో బ్రహ్మణః త్రివిధః స్మృతః
బ్రాహ్మణాః తేన వేదాశ్చ యజ్ఞాశ్చ విహితాః పురా ॥
24. తస్మాత్ 'ఓం' ఇతి ఉదాహృత్య యజ్ఞ-దాన-తపఃక్రియాః ।
ప్రవర్తంతే విధానోక్తాః సతతం బ్రహ్మవాదినామ్ ॥
25. 'తత్' ఇతి అనభిసంధాయ ఫలం యజ్ఞతపఃక్రియాః ।
దాన క్రియాశ్చ వివిధాః క్రియంతే మోక్షకాంక్షిభిః ॥
26. సద్భావే సాధుభావే చ 'సత్' ఇతి ఏతత్ ప్రయుజ్యతే ।
ప్రశస్తే కర్మణి తథా 'సత్' శబ్దః, పార్థ! యుజ్యతే ॥
27. యజ్ఞే తపసి దానే చ స్థితిః సత్ ఇతి చ ఉచ్యతే,
కర్మవైవ తత్ అర్థీయం 'సత్' ఇత్యేవ అభిధీయతే ॥
28. అశ్రద్ధయా హుతం దత్తం, తపఃతప్తం కృతం చ యత్,
'అసత్' ఇతి ఉచ్యతే పార్థ! న చ తత్ ప్రేత్యనో ఇహ ॥

★★★

పదునెనిమిదవ అధ్యాయము

మోక్ష సన్యాస యోగము

అర్జున ఉవాచ

1. సన్యాసస్య, మహాబాహో ! తత్త్వమ్ ఇచ్ఛామి వేదితుమ్,
త్యాగస్య చ, హృషీకేశ ! పృథక్ కేశినిఘాదన !

శ్రీభగవాన్ ఉవాచ

2. కామ్యానాం కర్మణాం న్యాసం సన్వాసం కవయో విదుః ।
‘సర్వకర్మఫలత్యాగం’ ప్రాహుఃత్యాగం విచక్షణాః ॥
3. ‘త్యాజ్యం దోషవత్’ ఇతి ఏకే కర్మ ప్రాహుః మనీషిణః ।
“యజ్ఞ-దాన-తపః-కర్మ న త్యాజ్యమ్” ఇతి చ అపరే ॥
4. నిశ్చయం శృణు మే తత్ర త్యాగే, భరతసత్తమ !
త్యాగో హి పురుషవ్యాఘ్రు, త్రివిధః సం ప్రకీర్తితః !
5. యజ్ఞ-దాన-తపః-కర్మ న త్యాజ్యం, కార్యమేవ తత్ !
యజ్ఞో దానం తపశ్చైవ పావనాని మనీషిణామ్ ॥
6. ఏతాన్యపి తు కర్మాణి సంగం త్యక్త్వా ఫలాని చ,
కర్తవ్యాని ఇతి మే, పార్థ! నిశ్చితం మతముత్తమమ్ ॥
7. నియతస్య తు సన్వాసః కర్మణో న ఉపపద్యతే ।
మోహాత్ తస్య పరిత్యాగః ‘తామసః’ పరికీర్తితః ॥
8. ‘దుఃఖమిత్యేవ’ యత్కర్మ కాయక్షేత్రభయాత్ త్యజేత్
స కృత్వా రాజసం త్యాగం, నైవ త్యాగఫలం లభేత్.
9. ‘కార్యమితి ఏవ’ యత్కర్మ నియతం క్రియతే, అర్జున !
సంగం త్యక్త్వా ఫలంచైవ, స త్యాగః సాత్త్వికో మతః.

10. న ద్వేష్టి అకుశలం కర్మ, కుశలే న అనుషజ్జతే,
త్యాగీ సత్త్వసమావిష్టో మేధావీ చిన్నసంశయః ॥
11. న హి దేహభృతా శక్యం త్యక్తుం కర్మాణి అశేషతః ।
యస్తు కర్మఫలత్యాగీ స “త్యాగి”ఇతి అభిధీయతే ॥
12. “అనిష్టమ్-ఇష్టం-మిశ్రం”చ త్రివిధం కర్మణః ఫలమ్
భవతి అత్యాగినాం ప్రేత్య ! న తు సన్న్యాసినాం క్వచిత్ ॥
13. పంచైతాని, మహాబాహో ! కారణాని నిబోధ మే,
సాంఖ్యే కృతాంతే ప్రోక్తాని సిద్ధయే సర్వ కర్మణామ్ ॥
14. “అధిష్ఠానం”, తథా “కర్తా”, “కరణం చ పృథిగ్విధమ్”
“వివిధాశ్చ పృథక్చేష్టా”, “దైవం” చైవ అత్ర పంచమమ్ ॥
15. శరీర-వాక్-మనోభిః యత్కర్మ ప్రారభతే నరః,
“న్యాయ్యం వా-విపరీతం వా” పంచైతే తస్య హేతవః ॥
16. తత్రైవం సతి కర్తారమ్ ఆత్మానం కేవలం తు యః,
పశ్యతి అకృతబుద్ధిత్యాత్ న స పశ్యతి దుర్మతిః ॥
17. యస్య నాహంకృతో భావో బుద్ధిః యస్య న లిప్యతే
హత్వాపి స ఇమాం లోకాన్ - నాయం హంతి న నిబద్ధతే ॥
18. జ్ఞానం జ్ఞేయం పరిజ్ఞాతా త్రివిధా కర్మచోదనా
కరణం-కర్మ-కర్తేతి త్రివిధః కర్మసంగ్రహః ॥
19. జ్ఞానం కర్మ చ కర్తాచ త్రిదైవ గుణభేదతః
ప్రోచ్యతే గుణసంఖ్యానే యథావత్ శృణు తాన్ అపి ॥
20. సర్వభూతేషు యేన ఏకం భావమ్ అవ్యయమ్ ఈక్షతే
అవిభక్తం విభక్తేషు తత్ జ్ఞానం విద్ధి ‘సాత్త్వికమ్’ !
21. పృథక్త్వేన తు యత్ జ్ఞానం నానాభావాన్-పృథగ్విధాన్
వేత్తి సర్వేషు భూతేషు తత్ జ్ఞానం విద్ధి “రాజసమ్” !

22. యత్తు కృత్స్నవత్ ఏకస్మిన్ కార్యే సక్తమ్ అహైతుకమ్
అతత్స్వార్థవత్ అల్పం చ తత్ 'తామసమ్' ఉదాహృతమ్ !
23. నియతం సంగరహితమ్ అరాగద్వేషతః కృతమ్
అఫలప్రేచ్ఛునాకర్మ యత్ తత్ 'సాత్త్వికమ్' ఉచ్యతే ||
24. యత్తు కామేచ్ఛునా కర్మ సాహంకారేణ వా పునః
క్రియతే బహుళాయాసం తత్ 'రాజసమ్' ఉదాహృతమ్ ||
25. అనుబంధం క్షయం హింసామ్, అనపేక్ష్య చ పౌరుషమ్
మోహాత్ ఆరభ్యతే కర్మ యత్-తత్ 'తామసమ్' ఉచ్యతే.
26. ముక్తసంగో, అనహంవాదీ, ధృతి-ఉత్సాహసమన్వితః
సిద్ధ-అసిద్ధో నిర్వికారః కర్తా 'సాత్త్విక' ఉచ్యతే ||
27. రాగీ కర్మఫలప్రేచ్ఛుః లుబ్ధో హింసాత్మకో అశుచిః,
హర్ష-శోకాన్వితః కర్తా 'రాజసః' పరికీర్తితః ||
28. అయుక్తః-ప్రాకృతః-స్తబ్ధః-శరో-నైష్ఠ్యతికో-అలసః
విషాదీ దీర్ఘసూత్రీ చ కర్తా 'తామస' ఉచ్యతే ||
29. బుద్ధేః భేదం ధృతేచ ఏవ గుణతః త్రివిధం శృణు,
ప్రోచ్యమానమ్ అశేషేణ పృథక్త్వేన, ధనంజయ !
30. ప్రవృత్తిం చ నివృత్తిం చ కార్య-అకార్యే, భయ-అభయే,
బంధం మోక్షంచ యా వేత్తి బుద్ధిః సా పార్థ 'సాత్త్వికీ'.
31. యయా ధర్మమ్ అధర్మం చ, కార్యం చ అకార్యమేవచ
అయుధావత్ ప్రజానాతి బుద్ధిః సా పార్థ 'రాజసీ' !
32. అధర్మం ధర్మమితి యా మన్యతే తమసావృతా,
సర్వార్థాన్ విపరీతాంశ్చ బుద్ధిః సా పార్థ 'తామసీ' !
33. ధృత్యాయయా ధారయతే మనః-ప్రాణి-ఇంద్రియ-క్రియాః
యోగేన అవ్యభిచారిణ్యా ధృతిః సా పార్థ! 'సాత్త్వికీ' !

34. యయాతు ధర్మ కామార్థాత్ ధృత్యా ధారయతే, అర్జున!
ప్రసంగేన ఫలాకాంక్షీ ధృతిః సా పార్థ! “రాజసీ” !
35. యయా స్వప్నం భయం శోకం విషాదం మదమేవ చ
న విముంచతి దుర్మేధా ధృతిః సా పార్థ “తామసీ” !
36. సుఖం తు ఇదానీం త్రివిధం శృణు మే, భరతర్షభ !
అభ్యాసాత్ రమతే యత్ర దుఃఖాంతం చ నిగచ్ఛతి ॥
37. “యత్ తత్ అగ్రే విషమివ పరిణామే అమృతోపమమ్”,
తత్ సుఖం ‘సాత్త్వికం’ ప్రోక్తమ్ ఆత్మబుద్ధిప్రసాదజమ్.
38. “విషయేంద్రియ సంయోగాత్ యత్ తత్ అగ్రే అమృతోపమమ్,
పరిణామే విషమివ” - తత్ సుఖం రాజసం స్మృతమ్.
39. యత్ అగ్రే చ అనుబంధే చ సుఖం - మోహనమ్ ఆత్మనః,
నిద్ర - ఆలస్య - ప్రమాదోత్థం తత్ ‘తామసమ్’ ఉదాహృతమ్ !
40. న తత్ అస్తి పృథివ్యాం వా దివి దేవేషు వా పునః,
సత్త్వం ప్రకృతిజైః ముక్తం యదేభిః స్యాత్ త్రిభిర్గుణైః ॥
41. బ్రాహ్మణ-క్షత్రియ-విశాం-శూద్రాణాం చ, పరంతప !
కర్మాణి ప్రవిభక్తాని స్వభావ ప్రభవైః గుణైః ॥
42. శమో దమః తపః శౌచం క్షాంతిః ఆర్జవమేవ చ
జ్ఞానం విజ్ఞానమ్ ఆస్తిక్యం బ్రహ్మకర్మ స్వభావజమ్ ॥
43. శౌర్యం తేజో ధృతిః దాక్ష్యం యుద్ధేచాపి అపలాయనమ్
దానమ్ ఈశ్వరభావశ్చ క్షాత్రం కర్మ స్వభావజమ్ ॥
44. ‘కృషి-గోరక్ష్య-వాణిజ్యమ్’ వైశ్యకర్మస్వభావజమ్
‘పరిచర్యాత్మకం కర్మ’ శూద్రస్యాపి స్వభావజమ్ ॥
45. స్పేష్వే కర్మణి అభిరతః సంసిద్ధిం లభతే నరః
స్వకర్మనిరతః సిద్ధిం యథా విందతి, తత్ శృణు ॥

46. యతః ప్రవృత్తిః భూతానాం యేన సర్వమిదం తతమ్,
“స్వకర్మణా తమ్ అభ్యర్చ” సిద్ధిం విందతి మానవః ॥
47. శ్రేయాన్ స్వధర్మో విగుణః, పరధర్మాత్ సుఅనుష్ఠితాత్ !
స్వభావనియతం కర్మ కుర్వన్ న అప్నోతి కిల్బిషమ్ ॥
48. సహజం కర్మ, కౌంతేయ! సదోషమపి న త్యజేత్ !
సర్వారంభా హి దోషేణ ‘ధామేన అగ్నిరివ ఆవృతాః’ ॥
49. అసక్తబుద్ధిః సర్వత్ర, జితాత్మా, విగతస్పృహః,
నైష్కర్మసిద్ధిం పరమాం సంన్యాసేన అధిగచ్ఛతి ॥
50. సిద్ధిం ప్రాప్తో యథా బ్రహ్మ తథా ఆప్నోతి నిబోధ మే
సమాసేనైవ, కౌంతేయ ! నిష్ఠా జ్ఞానస్య యా పరా ॥
51. బుద్ధ్యా విశుద్ధయా యుక్తో, ధృత్యాత్మానం నియమ్య చ,
శబ్దాదీన్ విషయాన్ త్యక్త్వా, రాగద్వేషౌ వ్యుదస్య చ,
52. వివిక్త సేవీ, లఘూశీ, యత వాక్-కాయ-మానసః,
ధ్యానయోగపరో నిత్యం వైరాగ్యం సముపాశ్రితః,
53. అహంకారం-బలం-దర్పం-కామం-క్రోధం-పరిగ్రహమ్,
“విముచ్య”, నిర్మమః శాంతో బ్రహ్మభూయాయ కల్పతే ॥
54. బ్రహ్మభూతః ప్రసన్నాత్మా న శోచతి, న కాంక్షతి ।
సమః సర్వేషు భూతేషు మద్భక్తిం లభతే పరామ్ ॥
55. భక్త్యా మామ్ అభిజానాతి యావాన్ యశ్చాస్మి తత్త్వతః ।
తతో మాం తత్త్వతో జ్ఞాత్వా విశతే తదనంతరమ్ ॥
56. సర్వకర్మాణ్యపి సదా కుర్వాణో,..... మత్ అపి ఆశ్రయః
మత్ ప్రసాదాత్ అవాప్నోతి “శాశ్వతం పదమ్ అవ్యయమ్”.
57. చేతసా సర్వకర్మాణి మయి సన్వృస్య మత్పరః,
బుద్ధియోగమ్ ఉపాశ్రిత్య మచ్ఛిత్తః సతతం భవ !

58. మత్చిత్తః సర్వదుర్గాణి మత్ ప్రసాదాత్ తరిష్యసి
అథ చేత్ అహంకారాత్ “న శ్రోష్యసి వినంక్ష్యసి” !
59. యది అహంకారమ్ ఆశ్రిత్య “న యోత్య ఇతి” మన్యసే,
మిథ్యైష వ్యవసాయస్తే ప్రకృతిస్తాం నియోక్ష్యతి ॥
60. స్వభావజేన కౌంతేయ నిబద్ధః స్వేన కర్మణా
కర్తుం న ఇచ్ఛసి యత్ మోహాత్, కరిష్యస్య అవశోపి తత్.
61. ఈశ్వరః సర్వభూతానాం హృత్ దేశే, అర్జున! తిష్ఠతి !
బ్రామయన్ సర్వభూతాని యంత్రారూఢాని మాయయా ॥
62. తమేవ శరణం గచ్ఛ, సర్వభావేన, భారత !
తత్ ప్రసాదాత్ పరాం శాంతిం స్థానం ప్రాప్స్యసి శాశ్వతమ్ !
63. ఇతి తే “జ్ఞానమ్” ఆఖ్యాతం గుహ్యేత్ గుహ్యతరం మయా,
“విమృశ్య ఏతత్ అశేషేణ”, “యథేచ్ఛసి తథా కురు” ॥
64. సర్వగుహ్యతమం భూయః శృణు మే పరమం వచః
ఇష్టోసి మే దృఢమితి తతో వక్ష్యామి, తే హితమ్.
65. మత్ మనా భవ, మత్ భక్తో, మత్యాజీ, మాం నమస్కరు,
మామ్ ఏవ ఏష్యసి సత్యం తే! వ్రతిజానే! ప్రియోసి మే !
66. సర్వధర్మాన్ పరిత్యజ్య “మామ్ ఏకం” శరణం వ్రజ,
అహం త్వా సర్వ పాపేభ్యో మోక్షయిష్యామి! మా శుచః!
67. ఇదంతే న అతపస్కాయ న అభక్తాయ కదాచన
న చ అశుశ్రూషవే వాచ్యం న చ మాం యో అభ్యసూయతి ॥
68. య ఇమం పరమం గుహ్యం మద్భక్తేషు అభిధాస్యతి
భక్తిం మయి పరాం కృత్వా మామ్ వైష్యతి ఇతి అసంశయః ॥
69. న చ తస్మాత్ మనుష్యేషు కశ్చిత్ మే ప్రియకృత్తమః ।
భవితా న చ మే తస్మాత్ అన్యః ప్రియతరో భువి ॥

70. అధ్యేష్యతే చ య ఇమం ధర్మం సంవాదమ్ ఆవయోః
 “జ్ఞానయజ్ఞేన” తేన అహం ఇష్టః స్యాత్ ఇతి మే మతిః ॥
71. శ్రద్ధావాన్ అనసూయశ్చ శృణుయాదపి యో నరః
 సోఽపి ముక్తః శుభాం లోకాన్ ప్రాప్నుయాత్ పుణ్యకర్మణామ్.
72. కచ్చిత్ ఏతత్ శ్రుతం, పార్థ ! త్వయా ఏకాగ్రేణ చేతసా?
 కచ్చిత్ అజ్ఞాన సమ్మోహః ప్రసప్తస్తే, ధనంజయ?

అర్జున ఉవాచ

73. నష్టో మోహః స్మృతిః లబ్ధా, త్వత్ ప్రసాదాత్ మయా, అచ్యుత !
 స్థితోఽస్మి గతనందేహః ! కరిష్యే వచనం తవ !

సంజయ ఉవాచ

74. ఇత్యహం వాసుదేవస్య పార్థస్య చ మహాత్మనః,
 సంవాదమ్ ఇమం అశ్రౌషమ్ అద్భుతం, రోమహర్షణమ్ !
75. వ్యాసప్రసాదాత్ శ్రుతవాన్ ఏతత్ గుహ్యమ్ అహం పరమ్
 యోగం యోగేశ్వరాత్ కృష్ణాత్ సాక్షాత్ కథయతః స్వయమ్ ॥
76. రాజన్ సంస్కృత్య-సంస్కృత్య సంవాదమ్ ఇదమ్ అద్భుతమ్,
 కేశవార్జునయోః పుణ్యం హృష్యామి చ ముహుర్ముహుః ॥
77. తచ్చ సంస్కృత్య సంస్కృత్య రూపమ్ అత్యద్భుతం హరేః,
 విస్మయో మే మహాన్ రాజన్! హృష్యామి చ పునః పునః ॥
78. యత్ర యోగేశ్వరః కృష్ణో యత్ర పార్థో ధనుర్ధరః,
 తత్ర శ్రీః విజయో భూతిః, ధ్రువా, నీతిః మతిః మమ ॥
